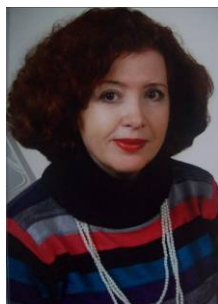
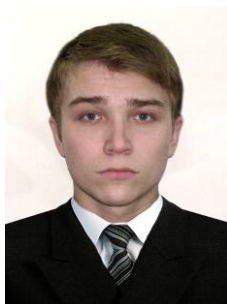

УДК 378.147

Р.І. Слепухіна,
викладач,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету gimma.
slepukhina.59@ mail. ru

А.В. Потапов,
студент,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

ІСТОРІЯ ТАВРІЙСЬКОГО КРАЮ ДО УТВОРЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Р.І. Слепухіна. А.В. Потапов. Історія Таврійського краю до утворення Херсонської області. У статті досліджена історія заселення земель Північного Причорномор'я з давніх давен до утворення Херсонської області. Показана особливість економічного, соціального, культурного розвитку сучасної Херсонської області.

R.I. Slepukhina. A.V. Potapov. The history of the Tavriya land before the foundation of the Kherson region. In the article the settling history of the Northern Prychornomor'ya from the immemorial time up to the foundation of the Kherson region is examined. The definite features of the economical, social and cultural development of modern Kherson region are shown.

Вступ. Кожен край нашої земної кулі має свою особливість. Херсонська область – наймолодша область України, яка буде відзначати свій 70 - річний шлях 30 березня 2014 року. Вона розташована на Півдні України, у басейні нижньої течії Дніпра, у межах Причорноморської низовини. На сході країни межує із Запорізькою, на півдні – з автономною Республікою Крим, на північному заході – із Миколаївською, на півночі – із Дніпропетровською областями. На півдні Херсонщину омивають Чорне і Азовське моря, а також Сиваш (Гниле море). Ріка Дніпро поділяє область на дві частини – правобережну і лівобережну, яку ще називають Таврією. Територія області становить 28,5 тис. кв. км, протяжність із півночі на південь – 180 км, із заходу на схід – 258 км.

Матеріали дослідження. Саме рівнини Північного Причорномор'я були головним полігоном для багатьох народів, що заселяють нині значні території Європи і Азії. Землі Півдня України, що розташовані на берегах Чорного та Азовського морів притягували людей здавна. Межиріччя Інгульця і Дніпра та обидві береги Дніпра були заселені, починаючи з часів пізнього неоліту (20 -12 тисяч років тому). Найдавніші поселення людей виявлені у Горностаївському, Каховському, Великолепетиському районах. Поступово щільність населення на землях, де сьогодні розташована

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Херсонська область, росла. Так, відомо близько 90 поселень та могильників доби міді і бронзи, розташовані головним чином у південно-західній частині області поблизу рік і у південно-східній її частині: в Нижньосірогозькому, Генічеському, Чаплинському, Каланчацькому, Скадовському районах. Одними з перших мешканців Херсонщини були кіммерійці. Проте, перше державне утворення на цих землях пов'язують зі скіфами: кочові племена скіфів з'явилися у Причорноморських степах у VIII - VII століттях до н.е. і створили Скіфську державу. У II столітті до н.е. в Причорноморській степи ринула нова хвиля кочівників - сарматів, які частково витіснили скіфів і, поступово змішуючись з ними, почали осідати на цих землях. Саме у цю добу із Середнього Подніпров'я у причорноморській степи проникають змішуючись з скіфсько-сарматськими, слов'янські племена зарубинецької культури. У перших століттях н.е. на території сучасного Нововоронцовського району з'являються стійкі землеробські поселення їх нащадків - слов'янських племен черняхівської культури.

За часів Київської Русі на території Херсонщини поруч з кочівниками існують слов'янські поселення. У пониззі Дніпра в X - XIII століттях існувало, не раз згадуване у літописах, слов'янське торгівельне місто Олешня², яке природно виникло на стародавньому торгівельному шляху "З варяг у греки".

З першої половини XIII століття, після початку монголо-татарської навали Пониззя Дніпра попадають під вплив різних держав: Великого князівства Литовського, Кримського ханства, Туреччини.

У першій половині XVI століття на Дніпрі заснована Запорізька Січ, яка докорінно змінила ситуацію не тільки на півдні, а й усій Україні, Польщі та Росії. Поруч з турецькими фортецями з'являються запорізькі переправи та перевози, на місці яких виникли сучасне поселення Гола Пристань, Берислав та інші.

На Херсонщині у різні роки базувалися Січі Запорізького війська: Кам'янецька (біля сучасного села Республіканець Бериславського району), Олешківська (на території сучасного м. Цюрупинськ), Нова Січ (на річці Підпільній). Запорожці активно освоювали територію Нижнього Дніпра. Крім самої Січі запоріжці засновували чисельні паланки. Та за часів Нової Січі (1734 - 1775 рр.) у межах сучасної Херсонської області існували Інгулецька і Прогнойська паланки.

Біля сучасних сел Давидів Брід та Золота Балка запоріжці заснували зимівники, які були невеликими поселеннями для занять скотарством, риболовлю, землеробством та іншими промислами. Одне з козацьких поселень було знайдене на території сучасного Херсону, а саме у північній частині Карантинного острова. Козаки називали його Кошовим, а також Ко-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

рдонним у зв'язку з тим, що острів межував з землями Кримського ханства. Пізніше деякі з зимівників та паланок перетворилися на села.

Періодом визначних подій в історії краю стало XVIII ст. У 1737 році під час російсько-турецької війни на високому правому березі Дніпра збудовано російське укріплення Олександр-Шанець, що стало попередником Херсона. Протягом другої російсько-турецької війни 1768-1774 рр. у Олександр-Шанце «где землянок встроено 10 и жилых покойцев 3» розміщувалося до 100 кіннотників. Завоювання Російською імперією Чорноморського узбережжя обумовило необхідність побудови флоту. Саме на цих землях у 1778 році було засновано місто Херсон.

Мета заснування Херсону чітко прописана в указі Катерини II «В месте к сему удобно назначивая оное из соображений выгод морских и сухопутных построить крепость и соорудить верфь. Место сие наименовать Херсон». Тобто майбутній обласний центр засновувався як форпост Російської імперії на її південних кордонах, а його місією стає укріплення військової присутності імперії на берегах Чорного моря та будівництва справжнього Чорноморського флоту. Так склалося, що Херсон стає «Колискою Російського Чорноморського флоту». З початку існування Херсона та поселень навколо нього великий вплив на організацію життєдіяльності у ньому належала військовим. Так славетний російський адмірал Ф.Ф. Ушаков за боротьбу з чумою під час будівництва військових кораблів у Херсоні був представлений до чину капітан I рангу та нагороджений орденом. Населення Херсона на кінець XVIII ст. складало 10 тис. осіб. Вирішальний перелом у приналежності земель Українського Причорномор'я відбувся після російсько-турецької війн 1768—1783 рр. Так, за Кючук-Кайнарджийським мирним договором Росія отримала землі між Південним Бугом та Дніпром. Ці землі увійшли до створеної за часів Катерини II Новоросійської губернії, яка проіснувала до 1775 року, але війни тривали, мінялися кордони, виникали нові міста. Протягом кінця XVIII - початку XIX ст. адміністративний устрій на землях сучасної південної України постійно змінювався [1].

Після ліквідації Новоросійської губернії, Херсон стає повітовим містом Катеринославського, а з 1793 року Вознесенського намісництва. За правління Павла I Новоросійська губернія була відновлена на період з 1796 по 1802 рік. Поступово Херсон і всі території, прилеглі до нього втрачають своє військове призначення. Як наслідок цього, Указом Сенату від 8 жовтня 1802 року Новоросійська губернія була поділена на Дике Поле — історична назва не розмежованих і слабо заселених причорноморських степів між середньою нижньою течією Дністра на заході, нижньою течією Дону і Сіверським Дінцем на сході, від лівої притоки Дніпра - Са-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

мари і верхів'їв притоків Південного Бугу - Синюхи та Інгула на півночі, до Чорного і Азовського морів та Криму на півдні. У 16-17 ст. уряд Польсько-Литовської держави Диким Полям вважав українські землі, що знаходилися на схід і південь від Білої Церкви, і роздавав їх магнатам і шляхті у приватну власність як незаселені, хоча там проживало українське населення. Катеринославську, Миколаївську й Таврійську губернії. Херсонський повіт увійшов до складу Миколаївської губернії.[2].

Менше року існувала Миколаївська губернія. Указом Сенату від 15 травня 1803 року, з причин природно-кліматичної та соціально-побутової доцільності, центр Миколаївської губернії було перенесено з м. Миколаїв до м.Херсону.

Про це у імператорському указі Олександра I від 15 травня 1803 р. зазначалося: «По сведениям, от местного начальства доставленным, находя неудобным оставить губернское управление в Николаеве, как по трудности отопления, так и потому, что Морское управление, там (в Херсоне) еще находящееся, составляет само по себе часть обширную, мы признали за благо губернскому управлению быть в Херсоне и, вследствие того, губернию Николаевскую именовать отныне Херсонскою». Херсонська губернія як адміністративний структурний підрозділ держави проіснувала з 1803 по 1920 рік. Територіальні межі Херсонської губернії за цей часовий відрізок неодноразово змінювались. Херсонська губернія займала значну територію, яка становила 1/122 частину Європи і займала за розмірами шістнадцяте місце серед інших губерній Європейської Росії. Вона межувала на півночі з Київською, північному сході - з Полтавською, на сході - з Катеринославською, на південному сході - з Таврійською, північному заході - з Подільською й на південному заході - з Бессарабською губерніями. В адміністративному відношенні Херсонська губернія складалась з чотирьох повітів: Єлисаветградського, Ольвіопольського, Тираспольського й Херсонського. Поступово кількість повітів була збільшена за рахунок нових: Олександрійського, створеного у 1806 р., Одеського - у 1825 р., Бобринецького - у 1828 р. і Ананьєвського - у 1834 р. Херсонська губернія займала територію частини сучасних Херсонської, Миколаївської (повнісню), Одеської, Кіровоградської областей і навіть Молдови.[3].

Після остаточного оформлення Херсонської губернії до її складу входили шість повітів (Ольвіопольський і Бобринецький повіти були об'єднані з іншими повітами), 18 міст, у тому числі Одеса та Миколаїв з передмістями (Одеське градоначальство й Миколаївське військове губернаторство). Херсонський повіт у 1886 р. складався з 39 волостей та 1059 населених пунктів.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

До кінця XIX століття значних адміністративно-територіальних змін на Херсонщині не відбувалося. На початку XX століття в результаті проведення Столипінської аграрної реформи виникали нові населені пункти. Станом на 1908р. до складу Дніпровського повіту Таврійської губернії входило 17 волостей: Олешківська, Великопанська, Бехтерська, Громівська, Збур'ївська, Каїрська, Краснянська, Каховська, Каланчацька, Козаче - Лагерська, Князь-Григорівська, Маячківська, Новотроїцька, Першокостянтинівська, Покровська, Чалбаська, Чаплинська. Окремо входило м. Олешки - центр Дніпровського Повіту. До складу Мелітопольського повіту тієї ж губернії входило 24 волості: Балківська, Великознам'янська, Великобілозерська, Василівська, Верхньо-Білозерська, Веселівська, Веселянська, Водянська, Дніпровська, Ейгенфельдська, Іванівська, Кам'янська, Кизиярська, Лепатиська, Михайлівська, Пришибська, Рогачиська, Рубанівська, Сідагоська, Терпіннівська, Тимошівська, Юзкуйська, Юхимівська, Якимівська. Окремо входили міста: Мелітополь та Генічеськ. До складу Херсонського повіту Херсонської губернії у 1917 р. входило 46 волостей: Антонівська, Архангельська, Балацківська, Білозерська, Вавилівська, Володимирівська, Високопільська (Кронауська), Грушівська, Гур'ївська, Засільська, Золотобалківська, Інгульська, Козацька, Калужька, Кам'янська, Кочубеївка (Орлофська), Качкарівська, Кисляківська, Костромська, Криворізька, Любомирівська, Маліївська, Мар'їнська, Михайлівська, Миколаївська 1-ша, Миколаївська 2-га, Микільська, Новоархангельська, Новобузька, Нововоронцовська, Новомиколаївська, Новоодеська, Новосеvastопольська, Одбідо-Василівська, Олександрівська, Покровська, Полтавська, Привільнянська, Снігурівська, Станіславська, Старошведська, СухоСланецька, Тернівська, Тягинська, Шестернянська, Широківська. Окремо входило 18 єврейських колоній, 6 посадів, 3 міста.

У березні 1918 р. була ліквідована Таврійська губернія, її Дніпровський повіт увійшов до складу Херсонської губернії, а Мелітопольський-до Катеринославської. З січня 1920 р. Херсонська губернія розділяється на Херсонську й Одеську. Центром Херсонської губернії став Миколаїв. У грудні 1920 р. Херсонська губернія була перейменована у Миколаївську, а Херсон став повітовим містом Миколаївської губернії. Миколаївська губернія після реформи складалася з 4 повітів: Дніпровського Єлисаветградського, Миколаївського та Херсонського. У 1922 році ця територія знову була об'єднана: тепер у Одеську губернію. 25 жовтня 1922 р. друга сесія ВУЦВК затвердила основні принципи майбутньої реформи, яка передбачила створення округів замість повітів з населенням від 400 до 600 тисяч чоловік. Сесія також визнала за необхідне спочатку передати частину повноважень губернських органів окружним, а потім ліквідувати губернії, пе-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

реходячи на систему округ-район-сільрада [4]. У 1923 р. почалась перша реформа адміністративно – територіального поділу УРСР за єдиним планом відповідно до постанови ВУЦВК від 7 березня 1923 р., фактично був ліквідований поділ на повіти і волості в існуючих губерніях. Одеська губернія була розділена на 6 округів, в тому числі Херсонський з центром у м. Херсоні. До складу Херсонського округу увійшла територія колишніх Дніпровського і Херсонського повітів без Володимирської і Маліївської волостей. Округ складався з 12 районів, 167 сільрад і з заштатних міст: Каховки, Олешок, Берислава. Згідно з тією ж постановою на території Катеринославської губернії, куди 1 грудня 1922 р. увійшла територія ліквідованої Запорізької губернії, створений Мелітопольський округ, який було поділено на 15 районів. Серед них теперешні райони Херсонської області Великолепетиський, Генічеський, Новотроїцький, Нижньосірогоський.

З тих пір система адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування, сформована за Столипіна, була зруйнована. В сільській місцевості почали масово створюватись сільські ради. В березні 1923 р. Одеська губернія налічувала 6 округів, у тому числі Херсонський округ із центром у м.Херсоні.

З 1925 р. губернії на Україні були ліквідовані та усі округи стали самостійними. Херсон став центром однойменного округу. У 1930 році проведена нова адміністративно-територіальна реформа, якою встановлювалась двоступенева система управління: район-центр. У зв'язку з цим, Херсонський округ був ліквідований, а Херсонський сільський район (сучасний Білозерський) переданий у відання Херсонської міської Ради депутатів трудящих.

У лютому 1932 р. територія України була поділена на 5 областей, у т.ч. Одеську, до складу якої увійшли міста обласного підпорядкування Одеса, Миколаїв, Херсон, Єлизаветград, а також 46 районів. У вересні 1937 року з Одеської області була виділена Миколаївська область, до складу якої увійшли Херсон, як місто обласного підпорядкування та 12 районів.[5].

Переживши окупацію, м. Херсон 13 березня 1944 року було звільнено, а вже 30 березня 1944 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про утворення Херсонської області у складі Української РСР» було затверджене подання Президії Верховної Ради УРСР про утворення Херсонської області. До її складу увійшли Бериславський, Білозерський, Великоолександрівський, Голопристанський, Горностаївський, Каланчацький, Калініндофський (перейменований у Калінінський, ліквідований у 1962 р.), Каховський, Нововоронцовський, Скадовський, Херсонський (у складі Херсон-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

ської області називався Херсонський, ліквідований у 1962 р.), Чаплинський і Цюрупинський райони Миколаївської області, Великолепетиський, Генічеський, Іванівський, Нижньосірогозький, Новотроїцький і Сиваський (ліквідований у 1962 році) райони Запорізької області. Всього область складалась з 19 районів.[7].

У 1948 році було створено ще три райони: Високопільський, Новомаяківський та Верхньорогачицький. В кінці 50х - на початку 60х років була спроба адміністративний устрій та все життя в колишньому СРСР підпорядкувати способу виробництва. Території визначались як сільські та промислові. У 1957 році з метою децентралізації управління народним господарством ліквідується ряд міністерств і створюються ради народного господарства у тому числі і Херсонська. 30 грудня 1962 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про укрупнення сільських районів Української РСР», яким райони укрупнювались до розмірів територій виробничих колгоспно-радгоспних управлінь. На той час в Херсонській області налічувалось 10 районів, однак вже у січні 1965 року поділ на сільські та промислові райони було ліквідовано та Указами Президії ВРУРСР та проведено розукрупнення районів. По Херсонській області утворювалось вже 15 районів (таблиця 1) [7].

Міста обласного підпорядкування з 1965 року: Херсон та Нова Каховка. Ця система з незначними змінами збережена і по теперішній час. Лише у 1966 р. було проведено розукрупнення районів, на підставі якого з'являються Верхньорогачицький, Високопільський та Каланчацький райони. Районне планування з цього часу стає подібним до того, що існувало у 1944 році.[8].

За часів незалежності Херсонська область змін у районуванні не знавала.

До складу Херсонської області також входять 9 міст, 3 з яких – обласного значення (м. Херсон, Нова Каховка та Каховка), 6 міст районного підпорядкування (м. Берислав, м. Генічеськ, м. Гола Пристань, м. Скадовськ, м. Таврійськ, м. Цюрупинськ), 30 селищ міського типу, 656 сільських населених пунктів, які об'єднані в 259 сільських рад.

Велика частка населення зосереджена в західній частині області, яка прилягає до Дніпра. У цій частині області проживає близько 60% населення області і більшість міського населення (близько 70%).

Таблиця 1– Утворення районів Херсонської області

Район	Центр району	У складі:
1. Бериславський район	м. Берислав	м. Берислав, сільрада Бериславського району та Білозерського району
2. Білозерський район	смт Білозерка	Білозерської селищної Ради і сільрад Білозерського району
3. Великолепетиський район	смт Велика Лепетиха	Великолепетиської селищної Ради і сільрад Великолепетиського району
4. Великоолександрівський район	смт Велика Олександрівка	Білокриницької та Великоолександрівської селищних Рад і сільрад Великоолександрівського району, а також Чкаловської сільради Бериславського району
5. Генічеський район	м. Генічеськ	м. Генічеськ; Новоолексіївської та Партизанської селищних Рад і сільрад Генічеського району
6. Голопристанський район	м. Гола Пристань	м. Гола Пристань і сільрад Голопристанського району
7. Горностаївський район	смт Горностаївка	Горностаївської селищної Ради і сільрад Каховського Великолепетиського та Нижньосірогозького районів
8. Іванівський район	смт Іванівка	Іванівської селищної Ради і сільрад Нижньосірогозького та Генічеського районів
9. Каховський район	м. Каховка	м. Каховка, Дніпрянської селищної Ради і сільрад Каховського району
10. Нижньосірогозький район	смт Нижні Сірогози	Нижньосірогозької селищної Ради і сільрад Нижньосірогозького району.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Продовження таблиці 1

10 Нижньосірогоський район	смт Нижні Сірогози	Нижньосірогоської селищної Ради і сільрад Нижньосірогоського району.
11. Нововоронцовський район	смт Нововоронцовка	Високопільської та Нововоронцовської, селищних і сільрад Великоолександрівського району
12. Новотроїцький район	смт Новотроїцьке	Новотроїцької та Сиваської селищних Рад і сільрад Чаплинського району
13. Скадовський район	м. Скадовськ	м. Скадовськ і сільрад Скадовського району
14. Цюрупинський район	м. Цюрупинськ	м. Цюрупинськ; Брилівської селищної Ради і сільрад Голопристанського району; Новомаячківської селищної Ради. Каховського району; Виноградівської сільради Скадовського району
15. Чаплинський район	смт Чаплинка	Асканіє-Нової та Чаплинської селищних Рад і сільрад Чаплинського району

Населення сільських районів має низьку, у порівнянні з іншими областями України щільність. Середня щільність населення в сільській місцевості близько 17 чіл. на кв. км. Найбільш заселені райони, розташовані уздовж Дніпра і Каховського водосховища, тут густина населення досягає 20-30 осіб на кв. км.

Висновки. Отже, Херсонська область відноситься до числа найменш густонаселених регіонів України. Щільність населення області у 2013 р. становила 37,9 ос. на 1 км², що вдвічі менше ніж в середньому по Україні.

В області 19 великих і малих річок, і найбільш розгалужена зрошувальна система в Європі площею понад 400 га. Херсонщина має близько 2 млн. га сільськогосподарських угідь і найбільшу кількість орних земель на Україні. Область займає 1 місце по вирощуванню овочів в Україні, тут збирається більше 13% всіх овочів і баштанних культур країни. У 2011 ро-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

ці був зібраний рекордний урожай зернових - 2,5 млн. тонн. На Херсонщині збирається рекордний урожай помідорів - 110 тонн з одного гектара (це в 6 разів перевищує врожайність томатів по Україні і в 1,5 рази врожайність томатів у Каліфорнії, кліматичні умови в якій вважаються ідеальними для їх вирощування). Херсонщина багата мінеральними та будівельними копалинами - тут присутні поклади вапняку, суглинки, глини, піску, фосфоритів, бокситів і торфу. Приморські території області входять до Південноукраїнської нафтогазоносною області - на Арабатській стрілці розробляється родовище газу. Промисловий комплекс області складається з понад 220 підприємств, що представляють різні галузі: харчову і переробну, машино-і суднобудівну, електроенергетичну та металургійну, легку, добувну, хімічну та нафтохімічну У транспортний комплекс регіону входить 900 км залізничних колій, 3 морських і 2 річкових порти, два аеропорти. Загальна протяжність всіх автодоріг по області становить понад 5000 км. В області з населенням більше 1,1 млн. чол. у взаєморозумінні проживають представники понад 115 національностей і народностей, різних віросповідань і культур. Система освіти Херсонської області складається з 26 вузів, 69 професійно-технічних і 570 навчальних закладів. Щорічно установами освіти області випускається близько 800 магістрів, 9,5 тис. фахівців і 6 тис. фахівців.

На сьогоднішній день на території Херсонщини розташувались унікальні об'єкти природно-заповідного та культурно-історичного фонду. Найвідоміші з них біосферний заповідник «Асканія-Нова», Чорноморський біосферний заповідник, Азово-Сиваський національний природний парк. В останні роки на Херсонщині започатковано багато культурно-мистецьких заходів, про які відомо не тільки на Україні, а й у всьому світі. В Херсонській області налічується близько 1100 закладів культури різних систем і відомств (обласні, районні, місцеві, сільські, профспілкові, приватні).

Найбільша кількість (87 %) розташована в сільській місцевості. В області 482 клубні установи всіх систем та відомств, з них 421 заклад знаходиться в сільській місцевості. З метою популяризації кращих традицій національної культури, культурного обслуговування різних верств населення клубними працівниками в середньому за рік проводиться близько 50 тис. масових заходів, обслуговується близько 1,3 млн. мешканців області. В області працюють 3269 клубних формувань (2578 - в сільській місцевості), в яких близько 38 тис. учасників (25 тис. чол. - у сільській місцевості). Так, присвоєно статус Всеукраїнського фестивалю іноетнічних культур "Таврійська родина" (Генічеський район). Широкої популярності за межами області та України набули всеукраїнські

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

фестивалі: народної музики "Чумацький шлях" (м. Нова Каховка), авторських хореографічних творів "Верховинця степова криниця" (м. Нова Каховка), народної творчості "Купальські зорі" (Голопристанський район). Поширили географію учасників регіональні та обласні фестивалі: хороового виконавства "Чорнобаївський заспів" (Білозерський район), сімейної творчості "Роде наш красний" (Каховський район), творчості дітей села "Селянські зірочки" (Чаплинський район), з фольклору "Осінній каравай"(м.Херсон), молодіжних культур "Ехтем-фест" (Скадовський район), народної хореографії "Ми - з України" (Цюрупинський район) та інші. Перелік каже сам за себе: Міжнародний благодійний фестиваль «Таврійські ігри»; Міжнародний фестиваль «Чорноморські ігри»; Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії»; Міжнародна виставка-ярмарок «Таврійський ярмарок»; Всеукраїнський фестиваль народної музики «Чумацький шлях»; Всеукраїнський фестиваль національних культур «Таврійська родина». І це лише частина того, що рухає культурне життя на Херсонщині.

Література:

1. Костюк Л.И., Ракович В.Ф., Ратнер И.Д. Херсон. Улицы помнят. [Текст]/ Л. И Костюк, В.Ф Ракович - Путеводитель. - Симферополь: Таврия, 1987
2. Державний архів Херсонської області. [Текст]/ Путівник. — Київ, 2003
3. Список населенных мест Херсонской Губернии и статистические данные о каждом поселении. Издание Губернского Статистического Комитета.[Текст]/ - Херсон, Типография Губернского Правления, 1896
4. Історія міст і сіл Херсонської області: Наук.-допом. Ред. М.А. Кацев. [Текст]/ - Херсон, 1982.
5. А.Ткачук, Р.Ткачук, Ю.Ганущак. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України 1907-2009 роки. [Текст]/ Ткачук .А., Ткачук Р Ганущак Ю.- Київ: Леста, 2009. - 128 9. Херсону 200 лет, 1778-1978: Сб. док. и материалов. [Текст]/ - К.:Наук, думка, 1978.-407
6. Памятна книжка для Херсонської губернії, [Текст]/ вид. Херсон, губерн. стат. комітетом на 1864 рік — Херсон
- 7.Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об Образовании Херсонской Области в составе Украинской ССР» от 30.03.1944р.
8. Ткачук Роман Адміністративно-територіальні зміни 1959-1964 років. Ліквідація та укрупнення районів областей, утворення промислових районів, укрупнення сільських районів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// Інститут громадянського суспільства, www.csi.org.ua](http://www.csi.org.ua)

Надійшла до редакції 06.01.2016

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

УДК 378.147

Н.М. Куліковська,
викладач, Херсонський
політехнічний коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

А. Кицюк,
студентка,
Херсонський
політехнічний
коледж Одеського
національного
політехнічного
університету

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ХЕРСОНЩИНИ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Н.М. Куліковська, А. Кицюк. «Релігійне життя на Херсонщині: історія та сьогодення.» (до70-річчя заснування Херсонської області). Наше дослідження присвячене розвитку релігійного життя та взаємин між різноманітними конфесіями на Херсонщині у період з XVIII по XXI століття.

Kulikovska N.M. A. Kicshyk. Riligius life in Kherson region: History and present days. (to 70-th anniversary of Kherson region foundation). The author researches religious life development and relationships between different confessions in Kherson region from XVIII till XXI centuries.

Вступ. Мало любити свій край – його ще треба добре знати. Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить основи теперішності, є запорукою майбутнього. Україна славиться своїми зодчими спорудами. Не відстає у цьому напрямку і Херсонщина.

У своїй роботі я поставила за мету: «Показати розвиток духовності, різноманітність релігійного середовища відповідно до етноконфесійних та культурних потреб херсонців на основі церковних архітектурних пам'яток».

Актуальність теми зумовлюється процесом відродження релігійного життя у незалежній Україні та вплив духовності на формування світогляду населення.

На відміну від інших областей України, Херсонщина завжди була винятково конфесійно різноманітною. Наприкінці XVIII століття на відвоєваних у татар землях нашої нинішньої області поселялося багато колоністів - німців, сербів, шведів, євреїв, греків, поляків тощо. Вони принесли з собою свою культуру і духовність. Будувалися церкви, кірхи, синагоги, молитовні будинки, костьоли.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Проте більшість населення було православним.

В 1775-1785 рр. край входив в Славянсько-Херсонську єпархію, а з 1837 р. була створена Херсонсько-Таврійська єпархія з кафедрою в Одесі на чолі з архієпископом Херсонським і Таврійським, а з 1853 р. на Херсонщині існувало постійне вікаріанство і першим вікарним єпископом був у 1853-1858 рр. преосвященний архімандрит Полікарп з резиденцією в Успенському соборі. На його утримання казна виділяла 2,5 тис. крб. щорічно. Нарешті, у 1860 р. Херсонсько-Таврійську єпархію розділено на Херсонсько-Одеську (охоплювала Херсонську губернію) з кафедрою в Одесі і Таврійсько-Симферопольську (відповідно Таврійська губернія і Симферополь). Першим очолив Херсонсько-Одеську єпархію архієпископ Димитрій - до 1874р.

Рис. 1.
Архієпископ
Димитрій

Інспектувавши Херсонсько-Таврійську єпархію в сер. XIX ст. сенатор фон Бродке відмітив серйозні недоліки в діяльності православної церкви. Мешканці Херсона, на думку сенатора, і навіть вищі стани, рідко відвідували храми. Це розглядалося як порушення обов'язків не лише християн, але й віроповіданих. Тому церква намагалась підвищити свій вплив. Загальним керівництвом православною церквою займалась духовна консисторія, заснована у 1775 р. Вона:

Рис. 2 – Інокентій
Архієпископ
Херсонський.

- розповсюджувала урядові рішення, віддала єпархіальними справами;
- вершила суд над духовенством, боролась з розкольниками;
- впроваджувала церковні нововведення;
- наглядала за церковним будівництвом;
- керувала церковнопарафіяльними школами і займалась внутрішнім життям монастирів.

Консисторія розпоряджалась пожертвуваннями прихожан, які використовувались на підтримку шкіл та училищ, благодійництво, ремонт храмів, на бібліотеки тощо. Вікарний єпископ відкривав (освячував) храми, керував духовенством, контролював виконання указів Синоду та духовний суд над прихожанами [1]. Існувало і духовне правління – колегіальний орган, члени якого призначались єпископом і який підлягав духовній консисторії. Воно виконувало рішення консисторії, в т.ч. про молебні на честь

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

перемог Росії, про збір пожертвувань у 1812 р. під час Кримської війни, виявлення документів для написання історії Росії. Всього ж у Херсоні в 1818 р. було 10 церков, у 1857 р. - 12, в т. ч. 10 кам'яних і 2 дерев'яні.

У нашому краї до 1835 р. споруджено близько 50 церков, то у 1860 р. в Херсонській єпархії налічувалось 5 монастирів, 2 скита і 624 церкви.

Не менше значення мали і якісні зміни в церковному житті. Вона перейшла під опіку держапарату. Для неї значною мірою відпала необхідність змагатися за душі мирян.

Церква відігравала важливу роль в духовному і культурному житті краю. Зокрема, поширилось церковне книгодрукування, при монастирях існували багаті бібліотеки, укомплектовані переважно богословськими трактатами та книгами з церковної історії. Більшість парафіяльного духовенства читало тільки богослужбну літературу, нерідко не могло пояснити навіть ази християнського віровчення, причетники були не менш забобонні, аніж селяни, і вірили ще у язицькі повір'я. Багато духовних осіб сумлінно виконували професійні обов'язки, користувалися авторитетом серед парафіян, своїми проповідями і своїм особистим прикладом підтримували в них моральність. Чимало церковних ієрархів було високоосвіченими це – Херсонський архієпископ Гавриїл, у 1848 р. видав "Хронологическое описание церквей Херсонской й Таврической" та Інокентій Архієпископ Херсонський (1848-1854)[1]

Під час Кримської війни (1853-1856 рр.) православна церква осторонь не стояла. З ініціативи Архієпископа Інокентія Херсонського у госпіталях Херсона, Миколаєва, Одеси доглядали за пораненими сестри різних православних громад. 26 жовтня 1855 р. Олександр II, при відвідуванні Херсону на шляху до Криму, залишив в Успенському храмі грамоту»даровану жителям Херсонської губернії за пожертви їх на користь армії, котра захистила возлюблене Отечество у війні 1853-1856 рр.»

Після появи у 1884 р. «Правил про церковно-приходські школи», на Херсонщині, в єпархії, створюються однокласні і двокласні церковно - парафіяльні школи, а також недільні. У церковно - парафіяльних школах викладався Закон Божий, церковнослов'янське і російське читання, письмо, арифметика, креслення. А у двокласних школах давалися відомості з географії, історії та природничих наук. Протягом трьох десятиліть (1885-1914 рр.) кількість церковно - парафіяльних шкіл безперервно збільшувалась і тільки у 1915 р. стало зменшуватися, витіснені цивільними. Найбільш великими школами єпархії були у Херсоні – при церквах Миколи Чудотворця та Стрітення Господнього.

Революцію 1905 -1907 рр. архієпископ Херсонський та Одеський Димитрій засудив. Владика назвав це одним із проявів «смути» і «безлад-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

дя»: «...наше місто у ці дні стало схоже на нещасне місто, яке взято у бою диким або на війні здичайлим народом, що дійшло у боротьбі до нестями, який забув усе людське, ворогом. Ось до чого довели збіговиська всяких страйкарів - галасливі і безчинні...» (з промови архієпископа Дмитрія 22 жовтня 1905 р.)

Останнім дореволюційним архієпископом у нашому місті був Назарій Кирилов (1850-1928). Його керівництво припало на важкі роки Першої світової війни, лютневої та Жовтневої революцій, громадянської війни. З перших днів початку військових дій проти Німеччини та Австро-Угорщини єпархія почала надавати допомогу російським військам. За пропозицією Назарія в 1914 році був сформований загін з братії і ієромонахів Григоріє- Бізюкова монастиря, їх навчили санітарній справі і відправили на фронт. «Наш священний обов'язок – взяти на себе різні турботи для полегшення долі хворих і поранених на війні воїнів...» (з пропозиції архієпископа Назарія духовенству Херсонської єпархії).

У 1917 р. по країні пронеслися вихори революційних подій, які не лише підірвали підвалини Української Православної Церкви, а й змінили всю її майбутню долю

Церковне будівництво значною мірою визначало архітектурне обличчя міст і сіл. Складовою частиною музичної культури були церковні музика і спів. Серед церковних споруд було чимало шедеврів і деякі зараз ми розглянемо.

В Херсоні найдавнішою пам'яткою архітектури є **Греко-Софійська церква**. Першими у місто прибули грецькі колоністи. Три брати - Дмитро, Панас і Степан Горнапуло, священнослужителі, привезли у місто іконостас своєї церкви з Греції. Взявши у Потьомкіна дозвіл на будівлю грецької церкви, вони звели глинобитний храм за 5 місяців з 16 червня по 10 листопада 1780 р.

За своєю архітектурною побудовою храм і зараз виділяється серед безлічі церков Херсона. Він був зведений у формі базиліки і на сьогоднішній день це єдина базиліка у місті.

Служби, божественні літургії, таїнство вінчання, хрещення, причастя, абсолютно все проводилося в храмі на грецькій мові. Для російськомовного населення п'ятьма роками пізніше був побудований Успенський собор. Через економічну кризу початку XIX століття, грецька частина населення покинула місто, і в 1808 році церква Софії освячена в православний храм Різдва Богородиці.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Рис. 3. Греко-Софіївська церква

Нинішній вигляд храму нічим не відрізняється від грецької церкви XVIII століття. В середині збереглися живопис, настінні розписи, а також чудовий іконостас з 104 грецькими іконами (зараз йому вже близько 450 років), Євангеліє 1719 р. видання, потіри (гличики для причастія) 1787 і 1897 рр. виготовлення, три напрестольних хрести XIX ст. Вони представляють історичну і художню цінність.

Центром міської торгівлі у XVIII столітті був привізний ринок. У 1804 році на жвавій Привозній площі вирішено побудувати храм. Вулиці Михайловича (поч. XX ст. Румянцевська), 9 січня і Комунарів приведуть нас до одного з центральних православних храмів Херсона - **Святодухівському собору** (нині вул. Декабристів 36).

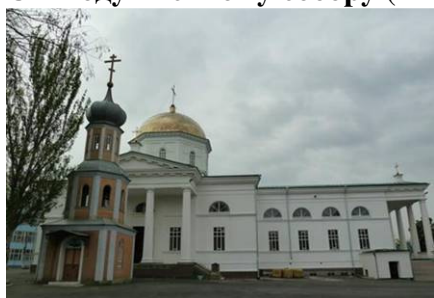

Рис. 4. Святодухівський Кафедральний собор

Хрестоподібна церква у стилі класицизму, виконана за проектом архітектора І.В.Ярославського, виділялася простою архітектури і стрункими пропорціями. Будівництво її почалось у 1811 р., а завершилось через 25 років – у 1836 р. Головна причина - нестача грошей. Допомогли закінченню будівництва церкви раб Божий Гр. І.Р., пожертвувавши 15 тисяч крб. та городяни міста, зібравши 65 тис. крб. сріблом. Сумна доля спіткала храм у 1922 році, коли з нього були вилучені всі цінності, а в 1926 р. він був закритий для служб. Тільки з 1941 року починається відновлення святого храму. Незабаром, у зв'язку із закриттям Катерининського та Успенського соборів, парафіяльна церква отримує статус Собору.

На початку XX століття Святодухівський храм був розширений і в такому вигляді він постає перед нами і нині.

Ні в одному храмі Херсонської області, напевно, не знайдеться такого зіб-

Рис. 5. Святодухівський Кафедральний Собор.

Історичний вигляд

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Микола), ікона "Святого Саваара", ікона "Миколи Чудотворця ", Касперівської ікони" Божої Матері з немовлям ", Почаївська ікона" Божої Матері ", "Богоматір з немовлям" в окладі, а також ікона з музейним значенням "Христос Вседержитель".

На початку ХХ ст. правив службу в Святодухівському храмі архієпископ Прокопій. У 1901 р. він закінчив Казанську духовну академію, отримав учену ступінь і титул Херсонський. У 1923 р. арештований по звинуваченню у зв'язках з білогвардійцями і засуджений до смертної кари, яку потім замінили позбавлення волі на Соловках. Брав участь у підготовці «Соловецького послання» радянському урядові, у якому говорилося, що держава та церква не повинні втручатись у справи одна одної. Деякий час був старшим єпископом на Соловках.

Відсидівши два роки, повертається до Москви, де у 1925 р. вдруге арештований за контрреволюційну діяльність і засуджений до тюремного ув'язнення на Уралі.

1937 р. – знову арешт. Під час допиту заявив, що симпатизує монархії, але проти її насильницького відновлення і рахує, що «ідея необмеженої монархії в даний час віджила своє... Мене влаштовує такий лад, який би забезпечив Церкві повне відділення від держави і гарантував Церкві невтручання держави у її внутрішнє життя.»

Рисунок – 6 архієпископ Прокопій Херсонський

Рисунок – 7 архієпископ Прокопій Херсонський

Розстріляний 23 грудня 1937 р. Реабілітований посмертно. 5 вересня 1996 р. причислений до ліку святих мучеників православної церкви.

У храмі знаходяться мощі святих отців і великих чудотворців: Святого Миколая-Чудотворця, святителя Іоанна Златоустого, святого мученика Володимира Київського, святого Димитрія митрополита Київського і багато інших. А також у соборі перебувають 96 мощів святих з Києво-Печерської лаври. [2] З витворів сучасного іконопису інтерес представляє образ святого Прокопія Херсонського, виконаний художником Семеном Вікторовичем Панпушиним.

Катерининський собор (пам'ятка державного значення)

Споруджений у стилі класицизму з 4-х колонним портиком тосканського. Є творінням видатного архітектора, фундатора класицизму І.Є.Старова. Храм своїми величними пропорціями створює уяву урочистості і простору при відносно невеликих розмірах будови та простоті внутрішнього убранства. Завершує споруду невисокий купол у формі візантійського хреста. У зовнішніх нішах розміщено 6 скульптур святих (скульптура св. Катерини нагадувала Катерину II) роботи відомого митця Г.Т.Замараєва. Іконостас прикрашали ікони чудового маляра-кріпака Михайла Шибанова (деякі з них після більшовицького погрому збереглися у Херсонському художньому музеї) та відомого українського майстра В.Боровиковського. Деякі ліки святих нагадували імператорів та діячів того часу.

Зазначимо, що добродійництво - підтримка убогих, відкриття шпиталів і притулків для інвалідів, стариків, сиріт,- вважалося однією з основних функцій церкви. Так, храми і монастирі ставали притулком для кволих, убогих, самотніх, що вимагало чималих матеріальних витрат. Корсунський Богородичський монастир у 1843-1848 рр. утримував в Одеському духовному училищі 10 учнів, витративши на це 2,5 тис. крб. У 1809 в Херсоні відкрилось перше духовне училище на півдні Росії де навчались семінаристи з Болгарії, Боснії, Герцеговини (вул. Червонофлотська 7) [2].

У місті всі православні примусово приписувались до певного приходу і не можна було в іншій церкві, скажімо, хрестити дітей чи вінчатися.

Основна частина прихожан не розуміла богослужіння. Більшість

Рисинок 8 – Катерининський собор

Рисунок 9 – Григоріє-Бізуківський монастир

селян дуже рідко відвідувало церкву бо з одного боку, поселення були на відстані 10-40 км від ближньої церкви, а з іншого, активізували свою діяльність протестанти і секти православ'я. Особливою релігійністю відзна-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

чалися купці і міщани. Церква відігравала, для більшості вірних не стільки релігійну, скільки громадську роль: ходили "не в церкву", а "до церкви". Серед монастирів краю найбільш відомий Григоріє-Бізюків.

У 1781 р. уряд виділив землю для монастиря в районі Пропасної балки (біля с. Червоний Маяк, Бериславського району). Перші ченці, створеного ігуменом Феодосієм у 1782 р. подвір'я Сафронівської пустині, жили в печерах, а само подвір'я збудовано через 5 років.

В 1787 р. отець Феодосій влаштував Катерині II урочисту зустріч, за що отримав сан архімандрита. Помер у 1802 р., а подвір'я стало самостійним монастирем. У 1803 р. сюди, з Смоленщини, переведено Бізюків монастир і відтоді новий монастир дістав назву "Григоріє-Бізюків чоловічий монастир" - в народі звали "Пропасним" від балки. Спочатку монастир був бідним, але завдяки дбайливому господарюванню у сер. ХІХ ст. він став заможним: мав 26 тис. дес. землі, на яких сіяли зернові і отримували по 10-11 ц хліба з га, на заливних луках збирали сіно, утримували 1 тис. голів великої рогатої худоби, 2 тис. коней і до 20 тис. овець, мали садки, пасіки і виноградники, багаті рибальські угіддя здавали в оренду, утримували млини, майстерні, лавки, проводили ярмарки і т.д. Крім доходів від господарства, що склали левову частку надходжень, монастир одержував державні кошти (на поч. - ХІХ ст. 759 крб., а в 1890 р. вже 403,2 тис.), чимало прибутків було від богомольців і пожертвувань (кілька разів на рік ченці і семінаристи збирали по селах пожертвування, багаті парафіяни відказували землю й капітали), поховань, літургій, готелю і банківські проценти.

На ці доходи утримувалась семінарія, проводилась благодійницька робота і велось широке будівництво. На території монастиря було майже 70 кам'яних споруд: собор, дві церкви (в т.ч. Покрова Пресвятої Богородиці, збудована запорожцями), дзвіниця, братський корпус на три поверхи і 76 кімнат, будинки архімандрита і намісника, дитячий притулок на 5 кімнат, два готелі, заїжджі двори, служби, фельдшерський пункт, бібліотека, духовна семінарія та парафіяльна школа. Монастир було огорожено стіною з 4-ма вежами та 2-ма брамами.

У Білозерці існував жіночий Благовещинський монастир, поблизу Нової Каховки - Корсунський Богородний чоловічий (зведений на рубежі ХVІІІ-ХІХ ст.). З кінця ХVІІІ ст., крім російської православної церкви, у краї функціонували й інші конфесії. Так, караїмська синагога існувала в Херсоні, іудейські єврейські синагоги в Херсоні і Бериславі, єврейські молитвенні будинки у Великій Олександрівці і Качкарівці.

З 1789 р. у нашому місті існувала лютеранська кірха. Пізніше, лютеранська євангельська кірха знаходилась на розі вул. Говарда (пр. Ушакова) і Лютеранської (Кірова), на місці сучасної "Тавричанки". В 1792 р.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

споруджено глиняний католицький храм на честь Спасителя із уітом Є.Шацем, а кам'яний – у 1820-х роках на вул. Рум'янцевській (тепер Михайловича)[3].

Не всі православні належали російській церкві. Досить численними були й росіяни – розкольники, яких позбавлено багатьох громадянських і релігійних прав. За ними вели нагляд і карали за пропаганду своїх ідей. Старообрядчеська (єдиноверчеська з 1844 р.) Покровська церква з дзвіницею збудована у 1805-1812 рр. на місці часовні, що існувала з 1803 р. Ця велична споруда знаходилась на розі Рішельєвської і Єрделівської вулиць.

На сер. XIX ст. населення Херсонської губернії за конфесійною ознакою розподілялось так: майже 82% складали православні, 2,2% - іудаїсти (караїми, євреї), 1,6% - протес-танти, решта - вірмено- грегоріани, католики, мусульмани, розкольники і т.п. [5]

Єдина діюча синагога, на сьогодні, в місті – **синагога Хабат**. Побудована була в 1899 році на вулиці Вітовського, 21 (нинішня вулиця Горького, 27).

Рисунок 10 – Синагога Хабат

На початку XX століття - одна з 23 діючих синагог Херсона. Автор проекту синагоги невідомий, але він залишив нам дуже цікавий зразок єврейського молитовного будинку. Двоповерхова будівля висотою, близько, 7 метрів гордо виділяється серед класичних для України споруд, що оточують. Прямокутна в плані будівля побудована з каменю. Фасад, що ви-

ходить на вулицю Горького, гармонійно прикрашений виступом. По обидві сторони від дверей розташовані невеликі колони, а зверху - балкон з двома овальними вікнами.

9 лютого 1923 синагога передана єврейській релігійній громаді Хабат. Аж до 1941 року - це діючий молитовний будинок єврейської громади. Але в роки окупації Херсонських земель фашистами будівля була спалена. Починаючи з кінця 40-х і до початку 50-х років 20 століття, йшло відновлення і переобладнання синагоги під гуртожиток заводу імені Петровського. У 80-ті роки тут знаходився обласний наркологічний диспансер. І тільки в 1993 році за наказом президента України Л.Кравчука синагога, як культова будівля, була передана Херсонській релігійній громаді Хабат.[2]

У 1787 році, намагаючись залучити іноземців в молоде місто, князь Григорій Потьомкін дав дозвіл на **будівництво римо-католицького хра-**

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

му. Цей єдиний у місті Херсоні представник католицької віри за свою історію зазнав три перебудови. У 1792 році відбулася перша з них, на місці першої церкви був зведений новий храм і освячений в ім'я Спасителя.

У 20-х роках XIX століття тут побудована кам'яна церква і освячена в ім'я Святих Пія і Миколи.

Рисунок 11 – Римокатолицька парафія Пресвятого Серця Ісуса Христа

У 30-х роках 20 століття костел не уникнув сумної долі інших релігійних центрів Херсона і не встояв проти люти радянського атеїзму. У 1930 році замість Дому Божого люди приходили сюди в Госкінопрокат, а у 1958 році в будівлі відкрився кінотеатр імені Павлика Морозова, що спеціалізується на показі фільмів для дітей. І лише в кінці XX століття, у 1994 році, влада почала процес по передачі будівлі його першому власникові - Католицькій церкві. По неділях служителі проводять виїзне богослужіння в сільських громадах, для тих людей, хто не має можливості відвідати службу у місті. При церкві і зараз існує школа, де кожен бажаючий може вивчати Святе Письмо [4].

Під час Великої Вітчизняної війни церкви надавали посильну допомогу радянським активістам, що переховувались від гестапо, радянським військовополоненим. Німці не один раз проводили обшуки у церквах Херсонщини, розганяли віруючих під час богослужінь. Взагалі, діяльність православної церкви була досить багатообразною: моральна підтримка населення (посяння, проповіді), збір грошових коштів, коштовностей, медикаментів, одягу до Фонду оборони; служба священиків у рядах Червоної армії і участь їх у партизанському русі, допомога пораненим бійцям, шефство над госпіталями і створення санітарних пунктів. Патріотична діяльність Української Православної церкви під час великих битв з фашистами вплинула на зміну релігійної політики радянського керівництва в роки війни.

Херсонська єпархія УПЦ утворена рішенням Священного Синоду УПЦ 11 лютого 1991 р. у результаті поділу Одеської єпархії. Першим правлячим архієреєм єпархії став митрополит Леонтій (Гудимов Іван Опанасович). Йому довелося відроджувати колись славну Херсонську кафедру, де до кінця першого року його правління вже налічувалось 86 парафій.

Сьогодні Херсонська єпархія УПЦ:

- заснувала Свято-Стрітенське молодіжне товариство при кафедральному соборі;

- при багатьох храмах діють недільні школи для дітей і дорослих;

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

- з паломницькими поїздками відвідали Святі місця Росії та України;
- написані та видані літургійні і музичні праці;
- Освячено місце для «морської» каплиці на набережній Дніпра в ім'я святителя Миколая Чудотворця, пам'ятник засновнику м. Херсона князю Г.Потьомкіну і перший храм в ім'я святого праведного воїна – флотоводця Федора Ушакова;
- Передані в Свято-Духівський собор ікона з частинкою св.. молей святителя Інокентія Херсонського;
- Відвідування херсонських дитячих будинків, тюрем та інтернатів; роздачі різдвяних та великодніх подарунків ув'язненим СІЗО;
- Регулярні пастирські бесіди на херсонському телебаченні у програмі «Територія душі»;
- Організація регулярних радіопередач за участю духовенства;
- Трансляція нічного Великоднього богослужіння у Свято-Успенському Соборі («Топ-радіо»);
- Передача херсонській російськомовній школі Гуманітарної праці великої бібліотеки класичної літератури.

Висновки. Рубіж тисячоліть став для української культури історичним, так як вона здобула можливість реалізувати своє право на присутність у європейському культурному просторі завдяки своїм оригінальним культурним цінностям.

Характеризуючи сьогоденний стан релігійного життя у місті та області, його можна оцінити як процес відродження багатьох релігій і деномінацій. Так, якщо на 1 січня 1992 року в області діяло 139 релігійних громад, в 1996 - 260, то станом на 1 січня 2001 року представлено 26 конфесій, в межах яких діє 503 офіційно зареєстровані релігійні громади. Це на 72 громади більше, ніж у 2000 році. Найбільше громад УПЦ - 240, УПЦ КП - 43, ЄХБ - 55, Християн Повного Євангелія - 26, мусульман - 20 тощо. Діє два монастиря: православний (УПЦ) та греко-католицький.

Домінуючим у місті та в області залишається православ'я. Сучасна політика Української держави щодо релігії і церкви є вагомим чинником демократизації церковно-релігійного життя, оскільки вона сприяє як сталому динамічному розвитку мережі релігійних організацій, так і конфесійній різноманітності релігійного середовища відповідно до етноконфесійних та культурних потреб українського народу.

Література:

1. В.Анипко. Святила Херсонської кафедри.-Херсон, 2002. – 104 с.
2. Барабашов Ю. Херсон. – К., 1964.
3. Водотика С.Г.Історія Херсонщини XIII-XIX ст.: Навчальний посібник. – Херсон: Айлант, 2003. – 160 с.
4. Яшаева Т., Денисова Е., Гинькут Н., Залеская В., Журавлев «Наследие византийского Херсона»
5. Пам'ятники архітектури Херсона [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua/pamyatniki/arhitektura.html>

Надійшла до редакції 08.01.2016

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

УДК 378.147

А.В. Горішня

викладач,
Херсонський
політехнічний коледж
Одеського національного
політехнічного університету
Anastasiya12-05@yandex.ua

ІСТОРІЯ НАЗВ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ХЕРСОНЩИНИ

А.В. Горішня. Історія назв історико-географічних об'єктів Херсонщини.

Дане дослідження представлене у вигляді статті та присвячене історії виникнення, функціонування та трансформації назв історико-географічних об'єктів на території Херсонщини. Стаття містить відомості по заселенню рідного краю з часів античної історії до періоду новітньої історії, через назви різноманітних географічних об'єктів, відомості про які зустрічаємо в великій кількості письмових джерел та описів археологічних знахідок. Крім того, особливу увагу було приділено саме вивченню назв населених пунктів і географічних зон та об'єктів сучасної території Херсонської області, спроба систематизувати топоніми за наявністю «основної ознаки», через призму історії їх виникнення, становлення та зникнення. Маю надію, що дане дослідження зацікавить як викладачів і студентів, так і звичайних громадян, бо в ньому зібрані та систематизовані відомості про майже 80 відсотків назв рідного краю, які зберегли відомості про заселення, існування і розвиток Херсонської області з давніх часів до сучасності.

A.Gorishnaya History of the names of the historical- geographic features Hersonshini

This research is presented in the form of articles and dedicated to the history of the emergence, functioning and transformation of names of historical-geographical ob'ektiv in the Kherson. article contains information on the colonization of native land from ancient history to the period of contemporary history, due to the names of various geographical ob'ektiv, details of which meet in the large number of written sources and descriptions of archaeological finds. in addition, special attention was paid to the study of names of settlements and geographic areas and objects of the modern territory of Kherson region, an attempt to systematize the toponyms for the presence of the "main features", through the prism of history of their emergence, formation and disappearance.

I hope that this research is of interest to both teachers and students, and ordinary citizens, because it collected and systematized information on nearly 80 percent of names of native land, kept information about the settlement, the existence and development of the Kherson region from ancient times to the present.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Вступ. Чистим та невичерпним джерелом духовності та культури сучасної людини є високі почуття до історії рідного краю, глибокої поваги до багаторічних традицій свого народу. Але людина не може любити те чого не знає, те з чим не знайома.

Сьогодні люди забули духовні традиції, народні звичаї, втратили різнобарв'я ритуалізованої сфери життєдіяльності, тому всі негативні явища що відбуваються в суспільстві зачіпають найголовніше – систему між поколінних зв'язків, котра є основою здорової, свідомої нації та й всього національного життя. Вивчення історії, природи, географії, економіки, природи, населення рідного краю допомагає молоді краще розуміти минуле, пояснити ті чи інші процеси, що відбувалися на цій території багато років тому, проаналізувати факти та вивести певні аналогії та зробити певні висновки; до того ж знайомство з матеріалами досліджень науковців-краєзнавців дають можливість об'єктивно усвідомлювати реальність сьогодення, сприяє розвитку і побудові нової, прогресивної, толерантної нації з великим і стабільним майбутнім. На данному етапі розвитку суспільства і науки дедалі актуальнішим є звернення до історії заселення рідного краю, його становлення і розвитку, традицій та особливостей утворення різноманітних географічних об'єктів і особливо назв. Адже саме через назви людина сприймає інформацію про той чи інший об'єкт, аналізує і формує певне уявлення, враження та відношення до відповідної назви. Всі назви створені розумом людини, тому історико-географічні назви це свідки історичних епох.

Назва, як така, народжується і існує, а в процесі функціонування нерідко зазнає змін; змінюється назва, форма, звучання, навіть інколи й лексичне значення. Походженням назв людина цікавилася з давніх-давен, безумовно не завжди вдається дійти до достовірної суті назви та пояснити її. Тому вивчення назв виділилось в окреме знання під назвою «топоніміка», а термін історико-географічна назва відповідно – «топонім». На превеликий жаль, далеко не всі назви пунктів, географічних зон, історико-географічних об'єктів ми можемо віднайти на сучасних картах, тому багато з них збереглися у назвах збережених народом України

Матеріали та результати дослідження:

Особливу увагу в данному дослідженні було звернуто на назви населених пунктів і географічних зон та об'єктів сучасної території Херсонської області, спроба систематизувати топоніми за наявністю «основної ознаки», через призму історії їх виникнення, становлення та зникнення.

Отже, Херсонська область – область розташована на півдні України в межах степової зони на Причорноморській низовині Східноєвропейської рівнини. На півдні територія області омивається водами Чорного та Азов-

ського морів. Область розташована в нижній течії річки Дніпро, який ділить її територію на правобережну і лівобережну.

На сході Херсонщина межує з Запорізькою областю. Східна межа починається на березі Утлюцького лиману Азовського моря поблизу селища Новий Азов, звідки продовжується на північ в напрямку смт.Верхній Рогачик, перетинаючи послідовно Асканійсько-Мелітопольську і Токмацьку рівнини. На заході Херсонщина межує з Миколаївською областю. Межа починається на Кінбурському півострові на березі Ягорлицької затоки Чорного моря, проходить на північ через Дніпровсько-Бузький лиман до Нижньохаблівського маяка, далі повертає на північ проходячи долиною річки Інгулець, а від селища Давидів Брід – по межиріччю Вісуні та Інгульця. На півночі область межує з Дніпропетровською областю.Північна межа проходить найвищою частиною території від селища Красівка Великоолександрівського району в напрямку смт.Верхній Рогачик, перетинаючи північну частину Бузько дніпровської рівнини, Каховське водосховище і Токмацьку рівнину. На півдні на протязі 18 км Херсонщина межує з Автономною Республікою Крим. Ця межа проходить Перекопським перешийком від вершини перекопської затоки Чорного моря до вершини затоки Сиваш Азовського моря.

Відомості про заселення території Північного Причорномор'я (нинішня територія Херсонської області) зустрічаємо ще в джерелах античних авторів, зокрема Геродота із Галікарнасу в його праці «Історія», де він описує територію Скіфії. Згідно з описом Геродота територія Скіфії мала форму квадрата зі стороною 4000 стадіїв(приблизно 700 км). Його південна сторона проходила по узбережжю Понта Евксинського, за винятком Таврики (південна частина Криму), населену таврами. Квадратні обриси Скіфії відображають прихильність античних авторів порівнювати окремі географічні об'єкти з геометричним фігурам, або якимсь предметам. Наприклад, Ахілов Дром (Тендрівська коса), зображали у вигляді вузько клинкового меча, Понт Евксинський (Чорне море) – в формі скіфського лука. Також за свідченнями Геродота на лівобережній території сучасної Херсонської області знаходились лісові масиви названі ним – Гілея (лісова частина Нижнього Подніпров'я в античні часи, назва походить від грецького слова «gulea», що означає полісся), перші згадки про цю місцину з описами з'являються в четвертій з восьми книг «Історії» Геродота Галікарнаського. Саме тому, слід звернути увагу на назви тих чи інших геооб'єктів та населених пунктів території Херсонщини. Вивчаючи письмові джерела можна прослідкувати історію розвитку, виникнення і існування тих чи інших сіл, міст, містечок, географічних зон і об'єктів.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Херсонщина – область південної частини України і за її топонімікою можна добре простежити всі етапи історичного заселення і освоєння рідного краю.

Назви більшої частини островів, ярів, річок і озер склалися в епоху середньовіччя і мають суто українське походження: Козацьке, Кошове, Перевізка, Прогної, Борщове, Солонець, Камянка, Рвач. Частина тюркського походження (утворилися від ірано-язичних племен кочівників): Тавань, Каїри, Тягинка, Бургунка. Перші більш-менш стабільні поселення на території Херсонської області з'являються після виникнення першої східнослов'янської держави Київська Русь. Вже в X столітті біля гирла річки Дніпро утворилося поселення з назвою Олештя (місцина, де ростуть вільхові ліси), яке згадується в літописах на протязі XI – XII ст. Поселення являло собою населений пункт Київської Русі, її форпост на Нижньому Дніпрі, один із центрів риболовного промислу, великий порт при вході до Чорного моря. Тут зупинялися купці- «гречники», які вели торгівлю з греками. Олештя зв'язувало Київ із територією Придніпров'я та Візантією по воді, та по суходолу Корсунем (Херсоном, -есом). Відповідно до відомостей відомих письмових джерел у першій половині XII століття на територію Київської Русі вдерлися монголо-татари, доля спустошення не оминула і краї Нижнього Подніпров'я які на той час мали прикордонний статус. Вже з другої половини XV століття територія Херсонщини опинилася під пануванням Кримського ханства і Туреччини. У 1492 році кримський хан Менглі-Гірей заклав будівництво фортеці Іслам-Кермен в районі сучасної Каховки, Мустріт-Кермен і Мурабек-Кермен на Тавані (вже під водою водосховища), Кизи-Кермен в районі сучасного м.Берислав. Панування монголо-татар і турків на цих територіях обумовила появу географічних назв тюркомовного походження які ще донедавна фігурували якщо не на картах і документах, то в народному вжитку подекуди навіть і зараз. До таких назв в області належать: Кінбурнська коса (отримала назву від турецької фортеці Кінбурн «Кілбурун – гострий ніс») Юзкуї (тисяча колодязів) – село Фрунзе Генічеського району, Чокрак (чиста вода), Чурюм, Керменчук, Карачой, Аирча, Джайпа, Алі-Агок (тиха пристань) – м.Скадовськ, Ялнич-Агач (місце, де багато гадюк) з тих які вже не вживаються; та теперішні: Утлюк (кінь), Качкарівка – Качкар (вівця), Кундуз (бобер), Куянче (заяче), Буркути (беркут), Домузла (кабаняче гніздо), Тамань (тебен - підошва), Чонгар (пустеля), Кучугури (кучугур – дрібний пісок), Сірогози (курган Огуз), Кизомис (дівочий мис), Торгаї (горобці), Карга (ворона), Арабат (передмістя), Генічеськ (дженіче - тонкий), Тендра (морська ущелина), Хорли (хар - сніг), Чурюм (гниле), Саблуківка (савлук

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

– здоров'я), Аджиголь (гірке озеро), Кучкюк (сильний вітер), Сиваші (западина, затока із солоною грязюкою).

У ХІУ – ХУ століттях наш край входив до складу Великого князівства Литовського, тому далеко не випадковими є назви Литвинове гирло, Литвинів кут, лиман Литвини, рукав Дніпра – Литвинка. (Литвинами тогочасні українці називали вихідців із Литви).

У першій половині ХУІ століття було створено козацьку вольницю, військово-демократичну республіку - Запорізьку Січ, яка відіграла домінуючу роль у захисті прикордонних територій України від загарбників у вигляді турків-османів та монголо-татар. Саме тому чимало місць на Херсонщині, так чи інакше пов'язані з діяльністю запорожців, ось наприклад, річка Сагайдацька, рукав Борщівка. Козацькі перевози і переправи існували поблизу сучасних – Голої Пристані (Голий перевіз), Берислава (Таванський перевіз), Микільського (Перевізка), Бургунки, Дрімайлівки, Тягинки, Давидова Броду. На узбережжях річок Дніпра та Інгульця, де були сприятливі умови для ведення господарства, розташовувалися козацькі зимівники : Прогної, Солонець. Після зруйнування Старої Січі козаки заснували на місці древнього Олешшя Олешківську Січ. Після закінчення російсько-турецької війни 1768-1774 років Російська Імперія одержала вихід на узбережжя Чорного моря і для закріплення своїх прикордонних територій по указу Катерини ІІ від 18 червня 1778 року розпочалося будівництво фортеці Херсон, названого на честь античного полісу Херсонеса Таврійського (сучасний Севастополь). Значні резерви вільних незайманих земель приваблювали на цю територію багато переселенців. Першими поселенцями в Херсоні були каторжники та військові. Новоросія освоювала-ся і заселялася представниками різних національностей і груп. Великі земельні площі одержували російські та українські поміщики, царські сновники, офіцери, чиновники різних рівнів, козацька шляхта, засновуючи помістя чи хутір багато хто називав їх своїми іменами. Князю Понятовському в 1780 році відведено «при речке Ингульце 9 тисяч десятин землі», де він заснував поселення яке існує донині. Гаврилівка – заснована поміщиком Гаврилом Романовим, сином князя Державіна. Завадовка – у 1792 році таємний радник Завадовський П.В. заснував це поселення. Саблуков-ка 17.09.1779 володіння військового радника Саблукова офіційно названо його прізвиськом. Білоусово 29.04.1783 рік засноване як помістя поміщика Івана Білоусовича. Брилівка заснована в 1845 році по розпорядженню чиновника Брилевича. Каховка свою назву дістала за прізвиськом генерала М.Каховського – героя російсько-турецьких кампаній другої половини ХУІІІ століття, якому в пониззі Дніпра належали великі земельні масиви. Граф Воронцов М.С. у 1821 році придбав 12,7 тисяч десятин землі у майо-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

ра фон Сталя і село Миколаївка перейменував на Нововоронцовку. Скадовськ названо за прізвиськом поміщика Скадовського С.Б.

Крім того на вільні землі тікали кріпосні селяни із центральних районів Росії і України, тим самим стихійно заселяючи область. Втікачі зазвичай засновували села-слободки (Архангельська слобода). Біглими кріпаками з Курської та Рязанської губерній було засноване село Британи (бо біженці мали бриті голови) – нині Дніпряни. Після придушення селянського повстання в селі Турбаї на Полтавщині влітку 1794 року турбаївців виселели в таврійські степи, де вони в подальшому заснували такі села як Буркути, Чалбаси, Чорна Долина, Чаплинка. Після приєднання Криму до складу Російської імперії на території лівобережжя залишилися поселення ногайців які покинули цю територію в 1860-62 роках, відразу опустіло 96 населених пунктів. Так на Херсонщині залишилися: Каракуй(нині Сиваське), Сарабулат(нині Новотроїцьке), Мустопой (Петрівка). В цей саме час продовжується інтенсивне заселення області селянами із Полтавської, Київської, Чернігівської губерній України та Курської, Тульської, Тамбовської губерній Росії склавши тут дуже строкатий етнічний склад населення зі своїми звичаями, традиціями та назвами. Так наприклад, село Микільське (Никольское), засноване вихідцями із Никольської волості. Маніфестом імператриці Катерини II від 1762 року було проголошено «...всім іностраним проходять в Новоросію і селиться где кто пожелаеть...» таким чином заселення області починається іноземцями. Перша колонія шведів із острова Даго у 1782 році на правому березі Дніпра заснували поселення з назвою Старошведське. Разом з переселенцями із Данцинга прибули німці голландського походження, заснувавши свої колонії Юдиндорф, Доренбург, Розеннот, Альтенау, Шенау, Кронау, Клостендорф, Нейфельд. На нинішній карті Херсонщини присутні – Калініндорф, Фрайфель, Гофенталь. Іноземці з великим ентузіазмом заселяли ці території несучи сюди свої знання, практичні навички, культуру та релігію. З 1800-го року було дозволено поселення євреїв, так у 1807 році виникли перші єврейські поселення – Сейдеминуха, Новий Берислав, Львово. Не оминули своєю увагою наш край і болгар (село Болгар нині Озеряни), греки (центральный район Херсону називався Грецьким), вірмени та караїми (вулиця Караїмська, нині Філатова), французи (вулиця Рішельєвська за іменем Армана Еммануеля де Рішельє – губернатора Херсона в 1805 році, нині вул.Жовтневої Революції), англійці (вулиця Джона Говарда за іменем англійського вченого, гуманіста і філантропа). Дуже цікавою виглядає версія пояснення топоніму «Велика Лепетиха». Заснована французькими емігрантами, за свідченням місцевих краєзнавців, ця назва пішла від слова «лепетати» - говорити незрозумілою мовою, оскільки місцеві не розуміли

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

французької. Ще один із методів систематизації походження топонімів є виокремлення груп назв за їх основною ознакою: крутизни схилу, кольору води в річці чи озері, їх геометрія, розташування тощо. Виокремлення групи топонімів за основною ознакою дає можливість утворити топонімічний ряд: озера – Білозерка, Круглозерка, Заозерне, Озеряни, Приозерне. Також добре відтворена в назвах і гідрологічна сітка області: Дніпряни, Наддніпрянське, Рогачик (річка Рогачик), Інгулець, Тягинка, Лепетиха, Каланчак, Збур'ївка їх названо за назвами річок чи балок поблизу яких вони розташовані.

Важливе значення у формуванні географічних назв нашого краю мають топонімічні свідки, що відображають економіко-географічні, господарські поняття. Так геоназви Перевіз (Голий перевіз), село Перевізка дають інформацію про наявність тут у минулому серйозних транспортних шляхів і переправ і розв'язок. Господарські терміни теж активно утворювали нові народні топоніми Херсонщини: Кринки, Біла Криниця, Копані (копанки - колодязі), Соляне (добування солі), Гончарне, Шляхове, Дослідне, Кошара, Піщане, Червоний Чабан, Залізничне, Кар'єрне, Рибальче.

Утворенню нових назв сприяють також просторові уявлення людини, в топоніміці Херсонщини це виглядає наступним чином:

- Село лежить вище чи нижче від іншого геооб'єкта: Нижні та Верхні Сірогози, Верхній і Нижній Рогачик, Верхні та Нижні Торгаї, Високе та інші;

- Відносно сторін горизонту або відстані до іншого об'єкта: Дальнє, Середнє, Східнє;

- Поблизу старого села: Новосілля, Старосілля, Новоселка, а скільки у нас в області Новомиколаївок, Новопавлівок, Новодмитрівок і т.д.;

- Багато назв пов'язано з розміщенням тих чи інших населених пунктів відносно інших природних об'єктів: Наддніпрянське, Дніпряни, Сиваське, Приморське, Чорноморське, Срілкове. Основна ознака - найважливіша категорія при виникненні назви для географічного чи історичного об'єктів. Вона мотивує вибір імені, пояснює саму причину виникнення топоніму, наприклад: Томина Балка, Широка Балка, Червона Поляна, Шилова Балка, Ясна Поляна, Давидів Брід, Чорна Долина, Чистопілля. Але не завжди ознака виражається прикметником, дуже часто це може бути числівник: П*ятихатки, Першокостянтинівка, Першопокровка та ін. Народ тонко та чітко підмічає особливості географічних об'єктів, їх специфічність, називаючи, використовує метафори: Гола Пристань – берег без рослинності, Рогачик – річка Рогачик, русло якої схоже на рогатку.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Не менш важливою є група топонімів, що утворилися за основною ознакою - приналежності до особливостей рельєфу, флори та фауни. Навколишня природа Херсонської області дуже різноманітна і багата своїми особливостями, так особливості ландшафту області знайшли своє відображення в назвах: Подівка, Поди, Червоний Яр, Червоний Курган, Високе, Червоний Поділ, Білогірка, Саги (западина), Загорянівка, Чонгар, Чалбурда (сіре болото), Чалбаси (сіра голова).

Навколишня природа зі своїм різнобарв'ям оточує людину і все її сприйняття, усвідомлюється і отримує свою назву, місцевості, явища, емоції. Ви тільки вслухайтеся в цю мелодію назв: Малинівка, Розовка, Тополине, Овочево, Вишнево, Садове, Садок, Ромашкове, Барвінок, Лозове, Зелений Гай, Яблунівка, Квіткове, Верби, Виноградово, Зеленівка, Дубівка, Грушівка, Абрикосівка, Осокорівка, Калинівка, Діброво, Новий Гай.

Тваринний світ чи через прізвища, прізвиська засновників поселень зафіксовано в назвах: Лисиче, Зміївка, Муравейники, Бобровий Кут, Чаплинка, Раківка, Горностаївка, Пчелка, Орлово та інші, але віднести їх до числа назв за тваринами можна хіба що лише гіпотетично. Бо як нам відомо в давнину були дуже розповсюдженими прізвища на кшталт - Заєць, Вовк, Медвідь і т.д. Від цих прізвищ, прізвиस्क виникли численні форми на -ов, -єв, -ін, -ин, а від них відповідно топоніми: Птахівка, Скворцівка та ін..

Імена людей тісно пов'язані з назвами місць: люди мають імена з топонімічною основою (неодноразово зустрічаємо прізвища Запорожець, Сумська, Львов), відповідно історико-географічний об'єкт, названий ім'ям чи прізвищем

людей які сприяли відкриттю, освоєнню, перетворенню чи відзначились якимись шляхетними вчинками. На карті області це Каховка, Цюрупинськ, Строганівка, Скадовськ, Мордвинівка, Понятовка, Скворцівка та багато інших. А також із поваги до видатних особистостей: Шевченково, Карло-Марксівка, Кірове, Щорсівка, Чкалово, Ульяновка, Фрунзе, Володимироліївка. Але не лише відомі та заслужені приймали участь у народженні топонімів на території Херсонщині широко вживані і звичайні імена чоловіків та жінок. В Херсонській області 55 населених пунктів, що мають назви із звичайних українських імен: Акимівка, Антонівка, Трохимівка, Андріївка, Анатолівка, Михайлівка, Мар'ївка, Мар'янівка, Софіївка, Катеринівка, Новоєлизаветівка та інші в цілому 19 жіночих і 36 чоловічих можна знайти на карті. Звичайно просто встановити, що ці назви виникли від імен, прізвищ чи прізвиस्क. Але значно важче встановити той факт, що за

особистість стоїть за цим ім'ям яке входить входить до складу історичної назви, чому чим вона заслужила пам'ять про себе у назвах.

Дуже поширеним явищем в історії назв Херсонщини є перенос географічної назви з одного місця на інше. Це відбувається з наступних причин:

1. Назва краю, країни повторюється у назвах населених пунктів – Тавричанка, Українка, Червона Україна, Новоукраїнка, Вільна Україна, Українське;

2. В процесі асоціації, симпатії до звучних імен. Так у Херсонській області є своє Запоріжжя, Кривий Ріг, Новий Азов, Новоросійськ, Любліна, Чорноморівка, Київка, Очаківське;

3. Переселенці принесли на цю територію назви своїх рідних сіл і міст, як наприклад Ні кольське(Микільське), Костромка, Київка, Асканія Нова (остання названа засновником, німецьким герцогом Ангальт Кеттенським за ім'ям свого помістя Асканія у себе на батьківщині в Німеччині).

Не менш впливовим на утворення топонімів нашого краю є релігійний та ідеологічний світогляд людей в різні часи та епохи. На карті області збереглися назви, що пов'язані з православно-християнським культом: смтНовотроїцьке названо на честь заснування Троїцької церкви; Благовіщенка, Першопокровка, Успенівка, Преображенка, Вознесенка - на честь православних свят; Петропавлівка і Архангельське - на честь святи. Також до історичних назв Херсонщини можна віднести топоніми, що виникли за радянської доби. Нові назви відображали ідеологію і прагнення того часу: Жовтневе, Радянське, Травневе, Комісарівка, Шлях незаможника, Червоноармійське, Вільне, Ударник, Паризька Комуна, Труд, Промінь, Ювілейне, Зірка, Солдатське, Більшовицький Наступ, Трудове, Молодіжне, Геройське, Солідарне.

А ще, не могла співуча і чуйна до всього прекрасного душа українців не перенести свій душевний стан на назви сіл. Саме тому на карті Херсонщини різнобарвною веселкою сяють – Зоряне, Блакитне, Квіткове, Мальви, Біленьке, Кудряве, Привітне, Славне, Світанок, Веснянка, Лучите, Могучий, Розкішне, Красновка, Сонячне, Янтарне, Добрянкa, Веселе, Чарівне, Просторне, Привольне, Зернове, Лазурне, Світле, Благодатне, Щасливцеві.

На превеликий жаль, багато топонімів назавжди зникли з карти області, багато назв за радянської доби було змінено. Саме завдяки новим краєзнавчим дослідженням є надія що народ відродить свою справжню історію в географічних назвах і ми, знову повертатимемо населеним пунктам їх автентичні назви, адже серед них багато цікавих та навіть курйозних топо-

німів: Карайдубина, Борозна, Бугаївка, Рештаки, Бураки, Британи, Цареводар, Олешки, Рождественське та інші. Також багато тих хто змінив свою назву з плином часу та історії: Радянське – Чеховичи, Чкалово – Юдиндорф, Рибальте – Вяземка, Дубівка – Червона Хатка, Геройське – Прогної, Партизани – Риково, Комишани – Арнаутка, Садове – Фаліївка, Благодатівка – Розенталь, Калінінське – Велика Сейдеминуха, Козачі Лагері – Латирське, Озеряни – Болград, Дружбівка – Калга, Фрунзе(Іванівського району) – Агаймани, Олександрівка – Атамань, Олексіївка – Чурюм, Гаврилівка – Керменчук, Привільне – Домузла, Червоний Чабан – Преображенське, Дмитрівка (Каховського району) – Ташанок, Виноградове – Чалбаси, Приморське – Карга, Радгоспне – Гаваджино, Сиваське – Каракуй, Берислав – Вітовтова митниця або Кизи-кермен (Дівоча фортеця), Новотроїцьке – Сарабулат, Нова Каховка – Ключове, Генічеськ – Єніче, Високопілля – Кронау. В процесі дослідження якась частка географічних імен може виявитись зовсім незрозумілою, як за мовною приналежністю так і по початковому значенню. Як правило, це топоніми, що виникли на основі древніх, давно зниклих мов та діалектів; або на основі загальних і власних назв, які також давно вийшли з ужитку і не залишили по собі ніякої іншої пам'ятки, крім одиничних історико-географічних найменувань. Крім того, зустрічаються назви які мають подвійне, а то й потрійне значення. Так, наприклад, острів Березань, розташований у Чорному морі., поблизу гирла Дніпровсько-Бузького лиману, який греки називали Борисфен, Борисфеніда (за античною назвою Дніпра), давні русичі – Дальній Буян, турки замінили Борисфен своєю фонетично близькою назвою Бюру-Узень –Ада (острів Вовчої річки), а турецька назва в свою чергу, трансформувалася в українську мову на Березань, хоч нічого спільного з березами ця територія не має.

Висновки. Найскладнішими для пояснення є місцеві топоніми, які за довгий час свого існування різко змінили початковий звуковий вигляд.

Отже, мушу зазначити, що історико-географічна назва – явище складне і пов'язане не лише з мовою, але й з історичною епохою, в яку виникло і встановлювалося; з географічними особливостями території і власне географічного об'єкта. Саме тому при вивченні історико-географічних назв рідного краю потрібно постійно звертатися до достатньої кількості історичних джерел. Керуючись основними поняттями топоніміки до яких входять:

- Гідроніми (назва водного басейну: моря, річки, озера, болота, джерела, струмка, потоку, криниці);

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

- Фоніми (назви курганів);
- Антропоніми (ім'я, прізвище, прізвисько людини. Назви, в основі яких лежать імена);
- Етніміми (назви, що виникли від найменування племен і народів);
- Ойконіми або урбоніми (назви населених пунктів);
- Ороніми (назви хребтів, гір, долин, ярів, впадин і ущелин);
- Спелеоніми (назви печер, скельних навісів);
- Хороніми (назва великої території – країни, області, краю).

В даному дослідженні вдалося деяким чином систематизувати історико-географічні назви Херсонської області. Окрім того, було виділено метод дослідження топонімів шляхом виділення основної ознаки історико-географічної назви чи об'єкта і побудови асоціативного ряду з врахуванням основних понять топоніміки та особливостей історичної доби та ідеології

Будь-який топонім є слово або словосполучення, а слово то є явище культурно-історичне. Історія держави і народу, відтворюючись у душі людини, виражається у її словах. Слово, створене людиною, входить до безсмертної скарбниці мови. Топоніми зберігають крихти народної мудрості, історію суспільства, географічні відомості, уклад життя, етнічну приналежність та багато іншої цікавої інформації.

З огляду на вище сказане, занотоване і систематизоване хочу зазначити, що матеріали зібрані в даній статті містять достовірні дані і в першій більшості взяті з першоджерел переважно письмового походження. Також, матеріали статті можуть стати в нагоді всім хто цікавиться історією нашого рідного Таврійського краю. В назвах нашої області відображені різні віхи історичних епох, від античних греків до славних часів Козацької вольниці – Запорізької Січі, бо для того, щоб виховати своїх дітей справжніми громадянами і патріотами, треба постійно демонструвати для них достойні приклади із життя і в цьому нам служить прикладом історія в назв рідного краю.

Можна бути переконаним: якщо Ви виявите увагу до історико-географічних імен, то в них дійсно знайдете багато цікавого, таємничого, захоплюючого, корисного, такого, що не дасть Вам спокійно пройти повз «назви знайомі з дитинства...», -

ХЕРСОНЩИННА МОЯ!

Іду в поля, де стиглий дзвонить колос,
Схиливши голову, бурштиново сія,
Де жайвір з неба подає свій голос
Та на межі ромашки цвіт буя.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Там скільки ока золотиться сонях,
Цілує сонця ніжні пелюстки.
Жовтавий пил ловлю я на долоні,
Як золото, намите із води.
А сонце нібито завмерло у зеніті
І навіть побіліло від жару,
Гарячий вітер обпікає тіло,
Удалині гуркочуть трактори.
Оазис сіл, як мальви серед степу,
Нитки каналів - воду п'є земля.
Усе це ти - моя золотокоша
Спекотна Таврія, Херсонщина моя!

Воробйова Р.М

Література

1. Райнер І.Д., Костюк Л.І. «Древности Херсонщины. Справочник. Симферополь. Таврия», 1985р. - 118с.
2. Орлова З.С., Райнер І.Д. «Із історії заселення Херсонщини». Справочник. Городская типография Херсон, - 1993р 127с.
3. Мурзаєв Є.М. «География в названиях» Справочник. Москва: Наука, 1982р., - 5-37с.
4. Масляк П.О. Шищенко П.Г. «Хрестоматія з географії України». Посібник. Київ: Генеза, під ред.. Мельникова А.Т.,1994 р. - 220с,
5. Історія міст і сіл України «Херсонська область». Науковий довідник. Київ: ЦСБ, 1983р. - 663с.
6. Барашков Ф.В. «Знакомые с детства названия». Очерк. Москва, 1982р. - 44с.
7. Яценко А.К. «Каховка, Каховка». Путівник. Симферополь: Таврія, - 1981р., 28с.
8. Бойко М.Д., Носков Н.В., Тихонов В.И. «Растительный мир Херсонской области». Науково-популярний нарис. Симферополь: Таврія, 1987р. - 143с.
9. Вирлик А.С. «Памятники природы Херсонской области». Збірник нарисів. Симферополь: Таврія, 1984р. - 112с.
10. Воробйова Р.М. «Топоніміка Херсонщини». Краєзнавчий нарис. Херсон: Алтан, 2001р. - 21с.
11. Воробйова Р.М. «Прийду, впаду у трави росяні...». Поетичні твори. Каховка, 2013р. - 291с.
12. Кваша С.В., Неділько А.Г., Бойко В.М. «Херсонська область» Навчальний посібник. Херсон: Алтан, 2004р. - 82с.
13. Швидько Г.Т. «Записка науково-дослідницької лабораторії історії Південної України» ЗДУ випуск №1 Запоріжжя: РА Тандем., 1996. - 197с.
14. Оленковський М.П. «Розкриті й не розкриті таємниці історії та природи Південної України». Науково-популярне видання. Тернопіль: Лілея, 1997р. - 80с.

Надійшла до редакції 11.01.2016

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

УДК 378.147

Ю.П. Аносова,
методист,
Херсонський
політехнічний
коледжу Одесько-
го національного
політехнічного
університету
anjul1612@ukr.net

В.Б. Гончарова,
викладач,
Херсонський
політехнічний
коледжу
Одеського
національного
політехнічного
університету
tigr.123456@mail.ru

ТОПОНОМІКА ХЕРСОНСЬКИХ ВУЛИЦЬ

Ю.П. Аносова, В.Б. Гончарова. Топономіка херсонських вулиць. У статті розглянуто назви деяких вулиць Херсона крізь призму історії, зроблено їх топологічний аналіз за трьома напрямками: вулиці, які отримали свої назви на честь відомих історичних осіб, вулиці названі на згадку про Велику Вітчизняну війну та вулиці, назви яких пов'язані з містами-побратимами Херсона

U.P. Anosova, V.B. Goncharova. Toponomika Kherson street. The article describes the topology of Kherson's street names according to several thematic groups: the streets named after the famous people; the streets, which got there names after the World War II; the streets named in the honor of sister-cities.

Вступ. Вивчення географічних назв має велике значення у розумінні фактів, як складової історичної спадщини. Адже лексика будь-якої мови несе у собі відповідь на багато питань, пов'язаних із топонімікою. Географічні назви, їх походження та історія завжди цікавили людей. Власні назви, особливо давні, є історичними пам'ятками, тому що в них відобразилися соціальні відносини попередніх століть, особливості етнографії, побуту, а головне – мова відповідного періоду з усіма його рисами [8].

Існує багато робіт, присвячених дослідженням історії Херсонського регіону. Серед них - Григор'єва Т.Ф., Раєвський В.М., Сінкевич І.Ю., Гошкевич В.І. та багато інших дослідників. Одним з головних завдань дослідження є виявлення історичних причин топоніміки назв вулиць міста Херсона. Актуальність роботи зумовлена підвищенням в останні роки зацікавленості у мовних особливостях сучасного міста, виявленні їх специфічних рис. Саме цей клас лексики протягом останнього півстоліття зазнав і далі продовжує зазнавати значних змін. Багато назв вулиць безповоротно і назавжди зникають з людської пам'яті, хоча майже кожна назва тісно пов'язана з історією місцевості, в них відображається побут, вірування, творчість народу, простежуються його торговельні, господарські та куль-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

турні зв'язки. Власні назви внутрішньоміських об'єктів входять до складу загальнонаціональної лексики, утворюючи окремий лексичний шар, що підпорядковується законам її розвитку [8].

Практичне значення роботи зумовлене тим, що матеріали дослідження можуть бути використані для формування національної свідомості та виховання патріотичних почуттів до своєї малої Батьківщини.

Отже, метою дослідження є подання історичних коментарів до найменувань херсонських вулиць і площ.

Матеріал дослідження. Топонім розуміють як узагальнену назву будь-яких топооб'єктів від великих географічних назв і адміністративно-територіальних районів до дрібних внутрішньоміських об'єктів (тобто назви вулиць, площ, міст, областей, країн і т. п.). Основне призначення, функція топонімів – це виділення, індивідуалізація, ідентифікація іменованих об'єктів серед інших.

Херсон – це місто із значним історичним спадком. У 1737 році під час російсько-турецької війни на високому правому березі Дніпра було збудоване російське укріплення Олександр-Шанц, що стало попередником Херсона. Завоювання Російською імперією Чорноморського узбережжя зумовило необхідність побудови флоту. Тому 18 червня 1778 року Катерина II підписала указ про заснування фортеці та верфі з історичною назвою - Херсон. Це ім'я майбутнє місто отримало на честь давньогрецького Херсонеса, середньовічного міста в Криму, де у 988 році хрестився князь Володимир. З Херсоном були тісно пов'язані долі багатьох історичних осіб Росії й України XVIII ст. Одним з ініціаторів заснування міста став князь Г.О.Потьомкін-Таврійський; а керівником будівництва фортеці - І.А.Ганнібал - двоюрідний дід О.С.Пушкіна. Визначним організатором флоту був адмірал М.С. Мордвіноз, а адмірал Ф.Ф. Ушаков не тільки брав участь у створенні бойових кораблів, але й готував їх екіпажі до дій проти турецького флоту. Колишню запорозьку славу примножували козаки та їх отамани: Сидір Білий, Захарій Чепіга, Антон Головатий, зусиллями яких було створене Чорноморське козацьке військо. У 1787 року командує військами при Херсоні та Кінбурні був призначений видатний полководець О.В.Суворов. Він першим відзначив патріотизм херсонців, готовність захищати місто у важку воєнну годину. Наприкінці XVIII ст. Херсон відіграв важливу роль у розвитку внутрішніх та зовнішніх економічних зв'язків Росії. Через Херсонський порт здійснювалася торгівля з Францією, Італією, Іспанією та іншими країнами Європи.

Сьогодні у Херсоні мешкає більш ніж 350 тисяч населення. Сучасний Херсон - адміністративний, індустріальний і культурний центр області. Місто розташоване на правому березі Дніпра у 25 км. від Дніпровського

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

лиману Чорного моря. У Херсоні є морським та річним портом на Дніпрі. Територія міста - 68,7 км². Місто поділяється на три адміністративних райони: Дніпровський, Суворовський, Комсомольський [1].

Головні вулиці Суворовського району Херсона - 9 Січня, 21 Січня, 295 - і Херсонської дивізії, Артема, Белінського, Гоголя, Горького, Декабристів, Держинського, Жовтневої революції, Кірова, Комсомольська, Комунарів, Маяковського, Михайловича, Молодіжна, Перекопська, Пестеля, Петренка, Потьомкінська, Радянська, Робоча, Соборна, Суворова, Українська, Ушакова, Чекістів, Червоно студентська, Червонофлотська, Червонопрапорна. Провулки - Дори Любарської, Козацький, Спартаківський. Площі цього району – Ганнібала, Одеська, Свободи, Привокзальна, Тутушкіна.

Головні вулиці *Дніпровського району* Херсона - 40 років Жовтня, 28 - і Армії, Бериславське шосе, Боровського, Залаегерсег, Ілюши Кулика, Кіндійське шосе, Молодіжна, Миру, Текстильників проспект, Перекопська, Українська, Чорноморська. Провулок Янтарний та площа Чорновола також відносяться до цього району.

Головні вулиці *Комсомольського району* Херсона – Горького, Декабристів, Доброхотова, Дорофієва, Енгельса, Ілліча, Колодязна, Комарова, Комкова, Комсомольська, Комунарів, Лавреньова, Миколаївське шосе, Михайловича, Нафтовиків, Патона, Петренка, Полтавська, Радянська, Робоча, Рози Люксембург, Соборна, Сорокіна, Суворова, Червонофлотська, Червонопрапорна, Шенгелія, Фрітаун. Площі Комсомольського району – Корабельна, Одеська, Перемоги.

Розпочнемо дослідження з розподілу топонімів міста Херсона на основні тематичні групи:

- вулиці названі на честь відомих історичних постатей,
- вулиці названі на згадку про події Другої світової війни
- вулиці, названі на честь міст-побратимів.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно (посмертно) 3 червня 1944 року **Вулиці названі на честь відомих історичних постатей**. У Херсоні існує багато вулиць, назви яких пов'язані з тією чи іншою видатною особою, які зробили великий внесок у розвиток міста. Серед них – адмірал Ганнібал І.А., генерал-фельдмаршал Потьомкін Г.О., радянський письменник Лавреньов Б.А., адмірал Ушаков Ф.Ф., відомий російський полководець Суворов О.В. та інші.

Площа Ганнібала — площа, розташована у Суворовському районі Херсона. На площу виходять вулиці Карла Маркса, Червонопрапорна,

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Миколаївське шосе та Пугачова. Утворилася на місці колишнього цвинтаря. Сучасну назву отримала після Другої світової війни на честь Івана Абрамовича Ганнібала(1731-1801), російського воєначальника останньої чверті XVIII століття, військового діяча Російської імперії, головнокомандувача Чорноморським флотом (рис. 1).

Під керівництвом та за участю Ганнібала у 1778 році було закладено місто Херсон; 25 липня того ж року він був призначений головним командиром Херсонської фортеці. Ганнібал ревно взявся за виконання покладеного на нього доручення. Сформувавши 12 рот майстрових, він заготовив лісові матеріали у верхів'ях Дніпра та доставив їх на місце, найняв всередині Росії більше 500 теслярів, за короткий час облаштував верф і в

Рис.2 План Херсонської фортеці 1792р.

вернув до Херсона та навколишніх земель багато грецьких та італійських вихідців.

Рис. 1 Портрет Івана Ганнібала роботи невідомого художника

серпні заклав укріплення місто.

Через три роки вже існувало нове місто з палацом, адміралтейством, ливарним будинком, арсеналом, верфями, казармами і приватними будинками (рис. 2). Фортеця була забезпечена гарнізоном та 220 знаряддями, на верфі будувалися різні судна, в гавані знаходилися військові та купецькі кораблі, у місті заснували торговельні іноземні будинки. Ганнібал при-

Вулиця Потьомкінська (колишні назви: Карла Маркса, Т. Шевченка) — вулиця, розташована в Суворовському районі Херсона. З'єднує провулок Портовий з вулицею Залізничною.

Вулиця показана на першому проекті міста Херсона 1779 року. На плані 1855 року — названа Потьомкінською на честь засновника Херсона, генерал-фельдмаршала, князя Григорія Олександровича Потьомкіна-Таврійського, який з 1774 по 1791 роки був генерал-губернатором Новоросійського краю. Потьомкінська вулиця була розділена Потьомкінським бульваром та Канатною площею на три частини. Від Дніпра до пам'ятника Потьомкіну (рис. 3) була найбагатша частина вулиці, натомість як найбідніша починалася за Канатною площею на Північному форштаді. У 1922 році вулиця Потьомкінська була перейменована у вулицю Карла Маркса.

У вересні 2012 року вулиці Карла Маркса було повернено історичну назву — вулиця Потьомкінська.

Вулиця Лавреньова знаходиться у Шуменському мікрорайоні. вулиця названа на честь радянського письменника Лавреньова Б.А. (рис.4). Народився Борис Андрійович Лавреньов 17 червня 1891 р. в Херсоні в родині вчителя. Помер 7 січня 1959 р. в Москві. Закінчив юридичний факультет Московського державного університету ім. М. Ломоносова. Служив у лавах Червоної Армії. З 1921 р. — професійний літератор. Автор творів «Сорок перший», «Заколот», «Лермонтов» та ін. За його повістю «Вітер» кінорежисер М. Ільїнський створив фільм «Лють» (1965), а за однойменним оповіданням — кінокартину «Зоряний цвіт» (1971). За мотивами творів Б. Лавреньова «Гала-Петер» і «Марина» кінорежисер Б. Івченко зняв стрічку «Марина» (1974).

Вулиця Суворова — вулиця в Херсоні, розташована в Суворовському та Комсомольському районах, з'єднує проспект Ушакова з вулицею Горького. Заснована в кінці XVIII століття. У 30-х роках XIX століття східну частину вулиці названо Богородицькою, а північно-західну — Католицькою (тут знаходився католицький храм).

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

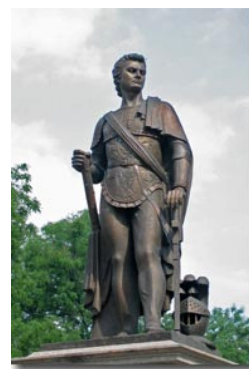

Рис. 3 Пам'ятник Г.О. Потьомкіну

Рис. 4 Лавреньов Б.А.

Рис. 5 Пам'ятник
О.В. Суворову

У 1855 р. вулиця вже мала назву Суворовська. У 1927 р. Суворовську вулицю було перейменовано у вулицю 1-го Травня, а у травні 1941 вулиця отримала сучасну назву. Зараз вулиця починається з пам'ятника О.В. Суворову (рис.5).

Під час російсько-турецької війни 1787—1792 рр., точніше, перед початком воєнних дій О. В. Суворов, якого було призначено командуючим військами Херсонського корпусу, переніс свою штаб-квартиру в Херсон. Після війни, у 1792 р., полководець, перебуваючи на посаді начальника військ Катеринославського намісництва, знову розмістив свою штаб-квартиру в Херсоні та продовжив вдосконалення

укріплень цього стратегічного району. В кінці 1794 р. О. В. Суворов виїхав з міста.

Проспект Ушакова — центральний проспект Херсона, розташований у Суворовському районі. З'єднує берег Дніпра із залізничним вокзалом. Стара його назва — вулиця Поштова. У XVIII столітті західна її частина нараховувала декілька кварталів — на той час вона була крайньою східною вулицею Грецького передмістя. На плані початку 50-х років XIX ст. мала назву Пестелевської, на честь херсонського губернатора Пестеля В. І., який обіймав цю посаду з 1839 по 1845 роки. За часи Пестеля було здійснено проект благоустрою набережної Дніпра, що і стало приводом для увічнення його ім'я на мапі міста — у назві вулиці, що саме і йшла від набережної. На плані 1855 року вулиця названа Поштовою, тоді як найменування "Пестелевський" перейшло до бульвару, який було засаджено при Пестелі В.І. на початку 1840-х років. У 1890 році Поштову вулицю перейменовано у Говардівську — на честь англійського лікаря, філантропа Джона Говарда, який помер від висипного тифу у Херсоні в 1790 році. З 1947 року — проспект носить ім'я російського флотоводця Федора Федоровича Ушакова (1745- 1817) — російського флотоводця, адмірала, святого Російської Православної Церк-

Рис.6 Пам'ятник
Ф.Ф. Ушакову

ви. Відзначився у історії міста тим, що наглядав за побудовою кораблів в Херсоні. На проспекті встановлено пам'ятник на його честь(рис. 6).

Вулиці названі на згадку про події Другої світової війни. У 1941 році розпочалася Велика Вітчизняна війна. Того ж року о 21.00 19 серпня Херсон було повністю окуповано. Під час окупації, яка тривала 31 місяць, було закатовано 17 тисяч цивільних громадян та 40 тисяч військових.

13 березня 1944 року о 03.35 війська Третього Фронту почали форсування Дніпра і почали визволення Херсону від німецько-фашистських загарбників. На згадку про Велику вітчизняну війну вдячні херсонці дали площам, вулицям, кораблям імена на честь подій та героїв війни.

Фактично у місті існують три площі названі на згадку про події Другої світової – це **площа 13 Березня, площа Героїв Сталінграда та площа Перемоги**(рис. 7).

Парк Слави (рис. 8) знаходиться у центрі міста і фактично є меморіальним комплексом, збудованим на честь героїв, які захищали місто.

Рис.8 Парк Слави

Існує велика кількість вулиць міста, які нагадують нам про героїв, які захищали Херсон під час війни. Серед них вулиці 28-ї армії, 49-ї Гвардійської Херсонської дивізії, 295-ої стрілецької дивізії, І. Куліка, Комкова, Покришена, Суботи, Шенгелія, Качалова і т.д.

Розглянемо походження назви вулиці **49-ї Гвардійської Херсонської дивізії**. Вулиця знаходиться у Дніправському районі. Названа на честь 49-ї гвардійської стрілецької дивізії, яка форсувавши річку Молочну перенесла наступальні дії на Херсонщину. Були звільнені: Нижні Сірогози, Нова Маячка, Козачі Лагері, Великі Копані, Раденськ, Костогризове та інші населені пункти. У ході Березнегувато-Снігурівської наступальної операції, 13 березня 1944 року, форсувала річку Дніпро, перерізала шосейну дорогу Херсон - Берислав, залізницю Херсон - Миколаїв і дала можливість 295-й стрілецькій дивізії звільнити Херсон [3].

Рис. 7 Пам'ятники на лошакх міста, присвячені подіям Другої світової війни

Вулиця **295-ої стрілецької дивізії** знаходиться у Суворівському районі. На плані Херсону 1939 року вулиця була позначена назвою Колгоспна.

Але подальші історичні події визначили її теперішню назву. 20 грудня 1943 року 295-та стрілецька дивізія зайняла оборону на лівому березі Дніпра на рубежі: Олешки (місто Цюрупинськ), Гола Пристань, Стара Збур'ївка, Велика Кардашинка. 12 березня 1944 року група розвідників зайняла плацдарм на правому березі. 13 березня 1944 Херсон було повністю звільнено [3]. 13 березня 1983 року на честь героїв-визволителів на вулиці 295-ї стрілецької дивізії встановлено меморіал (рис. 9).

Рис. 9 Пам'ятник на честь героїв-визволителів 295-ї стрілецької дивізії

Вулиця 28-ї армії знаходиться у Дніпровському районі.

Вулиця тягнеться від Перекопської вулиці до перехрестя з вулицею ім. І. Кулика. Названа на честь армії, яка у березнь 1944 року брала участь у проведенні Березнегувато-Снігурівської операції. Визволили Херсон, Миколаїв, інші населені пункти.

Вулиця **Ілюші Кулика** (колишня назва: Козацька) — вулиця, розташована в Суворовському та Дніпровському районах Херсона. З'єднує проспект Ушакова з вулицею Залаегерсег.

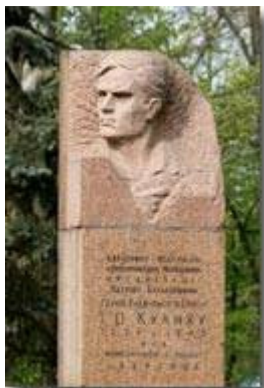

Рис. 10 Пам'ятник І. Кулику

Кулик Ілля Олександрович (1924 - 1942) народився у м. Херсоні. Коли окупанти зайняли місто, навчався у школі. Став керівником херсонської молодіжної підпільної організації «Патріот Вітчизни». Загинув 29 листопада 1942 року. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 8 травня 1965 року (посмертно).

Пам'ятник І. Кулику встановлено у парку ім. Ленінського комсомолу. (Рис 10).

Вулиця Комкóва (колишня назва: Бульварна (до 1964 року)) — вулиця в Комсомольському районі Херсона, сполучає вулиці Дмитра Ульянова та Ілліча.

Формування вулиці почалося в першій половині XIX ст., тоді вона отримала назву «Бульварна». Вулиця розташована в стороні від центру міста. Тут знайдено срібний денарій часів правління римського імператора Александра Севера (222—235 рр. н.е).

З 1964 року носить ім'я Пилипа Антоновича Комкова (рис. 11), 1916 р.н., м. Камінь-на-Обі, льотчик, Південно-Західний фронт, лейтенант. 13 серпня 1941 року літак Комкова був підбитий у повітряному бою під Миколаєвом. Зв'язався з підпільною організацією. Керівник підпільної групи «Центр» у Херсоні. В результаті зради був схоплений і направлений до Миколаївського гестапо, де після жорстоких тортур 17 липня 1943 року розстріляний. [3]

Рис. 11 Комков П.А.

Вулиця Покришева.

Покришев Петро Опанасович, 1914 р.н., с. Гола Пристань Херсонської області, командир 159-го винищувального полку 8-ї повітряної армії Ленінградського фронту, генерал-майор авіації. Помер 22 серпня 1967 року. Похований в Голій Пристані. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно двічі 10 лютого 1943 року та 24 серпня 1943 року за мужність та героїзм

Вулиця Суботи.

Субота Микола Микитович, 1913 р.н., м. Гола Пристань Херсонської області. Призваний Голопристанському РВК, червоноармієць, стрілець 1042 стрілецького полку 295 стрілецької дивізії 28 армії. Загинув 14.03.1944 при звільненні м. Херсона.

Похований у м. Херсоні на центральному кладовищі. За форсування Дніпра, забезпечення умов для висадки десанту на правий берег при визволенні м. Херсона.

Пам'ятник М.М. Суботі встановлено у парку ім. Ленінського комсомолу. (Рис 12).

Вулиця Шенгелія.

Шенгелія Георгій Давидович, 1908 р.н., с. Кулаші, Грузія. Майор, командир батальйону 1038-го стрілецького полку 295-й Херсонської стрілецької дивізії 28-ї армії 3-го Українського фронту. Брав участь в оборонних боях на Україні, Північному Кавказі, у форсуванні Дніпра і визволенні міст Херсон, Миколаїв, Одеса, Ясько-Кишинівській та Вісло-Одерській операціях, форсуванні Одеру, штурмі Берліна. Помер 22 грудня 1981 року. Похований у Тбілісі.

Рис. 12 Субота М.М.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 3 червня 1944 року за зразкове виконання бойових завдань командування на фронті в боротьбі з фашистськими загарбниками і проявлені при цьому мужність та героїзм.

Вулиця Гірського.

Гірський Є.Є. очолював херсонський партизанський загін. У жовтні 1941 року біля с. Малої Андронівки Скадовського району, групу партизанів оточив каральний загін фашистів. Партизани до останнього подиху билися з ворогом. У нерівному бою загинули смертю хоробрих.

Вулиці, названі на честь міст-побратимів. Місто Херсон є членом Міжнародної Ассамблеї столиць і великих міст (суспільне некомерційне об'єднання, створене 2 вересня 1998 року для організації спільних дій з метою соціально-економічного розвитку міст.)

Рис.13 центр міста
Залаегерсег

У місті Херсоні є вулиці названі на честь міст-побратимів та міст, з якими склалися міцні економічні та культурні зв'язки. Так, вулиця **Залаегерсег** була названа на честь міста-побратима в Угорщині Залаегерсег, адміністративним центром месье Зала. Місто Залаегерсег розташовано на берегах річки Зали, недалеко від словенських і австрійських кордонів і 220 км на захід - південно-захід від Будапешта. Існує знак у центрі міста, що показує напрямки, за якими знаходяться міста-побратими Залаегерсег (Рис.13). Серед них є і Херсон.

Шуменський район. Шумен – десяте за величиною місто Болгарії, адміністративна і економічна столиця, яка знаходиться на північному сході країни.

Місто розташоване біля підніжжя Шуменського плато, що має надзвичайно розмаїту природу. Так само як і вулиці, названі на честь міст-побратимів, у Херсоні є й вулиці, названі на честь міст – партнерів.

Тираспольська вулиця. Тирасполь – місто у республіці Молдова, друге за розміром місто країни після її столиці, Кишинєва. з 1990 — де-факто столиця самопроголошеної невизнаної незалежної держави, Придністровської Молдавської Республіки. Лежить на лівому березі річки Дністер, пристань. Назва міста походить від античної назви Дністра — «Тирас».

В 1792 року російський фельдмаршал Суворов, в рамках організації Дністровської лінії, заклав фортецю Серединна на місці молдавського поселення Сукля. У зв'язку з будівництвом міста, жителі села Сукля переселилися на три версти нижче по Дністру. При фортеці було засновано місто Тирасполь (статус міста з 1795). Засновнику міста О.В. Суворову у Тирасполі встановлено пам'ятник. До 1795 року Тирасполь був центром Очаківської області, а з 1806 року став повітовим містом Херсонської губернії.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

З 1940 — у складі Молдавської РСР. А з 2 вересня 1990 року — столиця самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки (тут містяться парламент і уряд ПМР) Вулиця **Фрітаун**. Місто Фрітаун — столиця Сьєрра-Леоне. Місто - один з основних портових міст в Атлантичному океані і знаходиться в західній частині Сьєрра-Леоне. Це найбільший економічний, політичний та культурний центр країни.

Висновки. Питання топоніміки залишається завжди актуальним. Адже час змінює не тільки людей, а й образ міста, країни, Світу.

З'являються нові видатні постаті, які роблять свій внесок у розвиток міста, і як наслідок – нові вулиці називають на їх честь. Тож топоніміка Херсона ще має багато матеріалу, який потребує дослідження.

Рис.14 Пам'ятник
О.В. Суворову у Тирасполі

Література

1. Kherson Travel Guide [Електронний ресурс] // URL: <http://www.russia-ukraine-travel.com/kherson.html> (дата: 02.04.2013).
2. Сообщение Советского Информбюро, т. 6. М., 1944, с. 126. [Архівні документи]
3. Костюк, Л.И. Херсон. Улицы помнят [Текст] // В.Ф. Ракович, И.Д. Ратнер – Путеводитель. - Симф.: Таврия, 1987. - 112 с.
4. Из справки обкома партии центральному комитету КП(б)У о деятельности подпольной комсомольско-молодежной организации, руководимой И. А. Куликом в 1941 — ноябре 1942 гг. Партийный архив Херсонского обкома Компартии Украины, ф. 46. оп. 44. д. За. л. 1—11. Подлинник. [Архівні документи]
5. Херсонское землячество "Таврия" в Москве. Города-побратимы Херсона [Електронний ресурс] // URL: <http://xerson.ru/?p=982> (дата: 10.04.2013).
6. НЕ Официальный сайт истории города Херсона [Електронний ресурс] // URL: <http://www.mycity.kherson.ua/> (дата: 25.03.2013).
7. Сухопаров, С.М. Старый Херсон Сергея Сильванского. [Текст] – Херсон : Издательский дом "Слаж", 2002. – 267 с.
8. Урбонімія м. Херсона як широкий шар лексики сучасного міста [Електронний ресурс] // URL: <http://knowledge.allbest.ru/languages/d-3c0a65625a2bc78b4c53b89421316d26.html> (дата: 12.03.2014).
9. Увічнені імена героїв [Електронний ресурс] // URL: <http://www.city.kherson.ua/articles/uvichneni-imena-geroyiv> (дата: 17.02.2013).
10. Вулиці Херсона [Електронний ресурс] // URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Вулиці_Херсона (дата: 17.02.2014).

Надійшла до редакції 04.01.2016

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

УДК 378.147

А.В. Подозорова,
викладач, Херсонський
політехнічний коледж
Одеського національного
політехнічного університету.
e-mail:
inkerman2010@mail.ru

МАЛОВІДОМІ ІСТОРИЧНІ СТОРІНКИ МОЄЇ «МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ»

(Історичний шлях села Роздольне Каланчацького району
Херсонської області)

А.В. Подозорова. Маловідомі історичні сторінки моєї «Малої батьківщини». У статті описуються результати дослідження історії сучасного села Роздольне, що знаходиться в Херсонській області Каланчацького району на березі заливу Чорного моря. Розглядаються економічний та культурний побут селян Півдня України у період із другої половини XIX до другої половини XX століть.

A.V. Podozorova. Little known historical page top of my "homeland." This paper describes the results of research into the history of the modern village Rozdolne, located in the Kherson region Kalanchak area on the coast of the Black Sea. The economic and cultural life of the peasants of the South Ukraine during the second half of XIX century until the second half of XX century is described in the article.

«Пізнай себе, свій рід, свій народ, свою землю,
- і ти побачиш свій шлях у майбутнє...»

Григорій Сковорода

Вступ. Сьогодні перед вищою школою стоїть актуальна і складна проблема – давати не тільки професійну освіту молоді, але й виховувати творчу, суспільно активну, політично грамотну, працьовиту, компетентну особистість - громадянина великої і незалежної держави.

Як велика ріка починається з малого струмочка, так і виховання особистості починається з малого – пізнання рідної батьківщини, стежини, що веде до школи, вулиці, на якій живеш, історії свого роду, його традицій, витоків, культури.

Я часто задаю собі питання: «хто ми і який наш родовід?», «в чому полягає значення і суть звичаїв, вірування, філософії мислення наших предків?», «чому саме так називається джерело на краю села, вулиця, якою прямуємо щодня?» і, врешті, «чому саме таке прізвище носить моя родина?».

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Моя Мала Батьківщина має багату культурно-історичну спадщину, прекрасну природу та пам'ятки культури, про які не знає сучасне молоде покоління - це наша невідома історія, яку ми з роками, на жаль, втрачаємо.

Метою нашого дослідження є історичний шлях сучасного села Роздольне Каланчацького району Херсонської області, а колись Дофіно – маленької економії Софії Богданівни Фальц-Фейн, у період із другої половини XIX до другої половини XX століть.

Матеріал і результати дослідження. Село Роздольне розташоване у мальовничому куточку Херсонщини, на березі Джарилгацької затоки Чорного моря, яка знаходиться між чорноморським узбережжям Херсонської області і островом Джарилгач на півдні України (Рисунок 1, а).

а)

б)

Рис 1. Краєвиди села Роздольне

Безкраї простори цілинного степу з ковилою, тюльпанами Шренка, скіфськими тюльпанами зачаровували взір і, в подальшому, за часів радянської влади, дали назву майбутньому радгоспу-заводу імені Паризької комуни¹ – село Роздольне (Рисунок 1, б).

На материковому березі абразивні глинисті береги чергуються з низькими піщаними косами, південні береги — низькі, піщані, [1] а морське повітря насичене йодисто-бромистими сполуками - це край, рівного якому за лікувальними властивостями немає в усій Європі [2].

Вигідне географічне розташування земель у найбільш сухій частині Причорноморської низовини з родючими ґрунтами: чорноземами та солончаками, степовим різнотрав'ям, помірно континентальним кліматом, зумовили заснування у 1850 році на цій території невеличкої економії Дух-Фіней² та її подальший розвиток.

¹ - назва дана з нагоди ювілею 50-річчя з дня повстання Паризьких комунарів у Франції.

² - має ще назви Досій, Дусіней, Дофінівка, Дофіно; тепер село Роздольне (радгосп-завод імені Паризької Комуни за часів колишнього СРСР).

Фрідріх Фейн у серпні 1856 році за 525 тисяч карбованців сріблом викупив землі Ангальт-Кетенського, включаючи Асканію-Нову, Преображенку та економію Дофіно, що в перекладі з французької означає «Перлина» [4].

Особливо вона розквітла після того, коли при розподілі спадщини Дофіно дісталось С.Б. Фальц-Фейн. Софія Богданівна хотіла цей куточок зробити перлиною степу, щось подібне до Асканія-Нова; було розпочато будівництво житла та побутових будівель, озеленення та насадження дерев.

Згідно свідчень старожил С.Б. Фальц-Фейн постійно в маєтку не проживала і керував за її відсутності економією Герберт Фейн [4].

Сюди щорічно наймали сезонних робітників, здебільшого це були селяни з північних областей України, зокрема із Полтавщини.

Пригадує Євдокія Опанасівна Хмара, яку доля закинула на острів Сахалін, про свою стареньку матір. «Навесні 1895 року моя мама, родом з Полтавщини, сімнадцятирічною дівчиною з бідної селянської родини, рано втративши батька, поїхала на заробітки «у срок» в далеку Таврію. З гуртом хлопців та дівчат на човнах Дніпром спустилися вони до Каховки, а потім пішли курними шляхами хто куди - до Асканії - Нової, Преображенки, Хорлів, Дофіно за переказами односельців, котрі бували на заробітках в різних місцях. Особливо сподобалося їм в однієї багатой поміщиці - німкені Софії Фальц-Фейн. Ходили чутки, що праця там добре оплачується, що найманих добре і безкоштовно годують й умови були кращі, ніж деінде».

Наймали в економію Дофіно на сезон і селян із ближнього Каланчака, але праця найманців була важкою.

Як розповідала Зінченко Марія Яківна, пенсіонерка, що мешкала в с. Роздольне по вул. Комсомольській: «Моя мати Ридченко Марія Хомівна працювала в Хорлах у маєтку Софії Богданівни Фальц-Фейн на господарському подвір'ї. Робота була нелегка, бо вона цілий світовий день дерла пір'я.

Марія Хомівна розповідала, що у поміщиці працювала нянею її землячка з Полтавщини Безугла Фромина Федорівна.

Коли в економії Дофіно побудували маєток поміщиці, Ридченко М.Х. та Безугла Ф.Ф. переїхали туди з Хорлів. Марія Хомівна незадовго до цього вийшла заміж. Її чоловік був пастухом, випасав влітку коней, верблюдів та дивився за молодняком. Майже цілодобово перебував на роботі, яка була дуже клопіткою. А вона згодом працювала в пекарні і випікала хліб для працівників.

Безугла Фросина Федорівна продовжувала працювати нянею, дивилася за дітьми поміщиці, коли та приїздила в економію Дофіно».

Записано зі слів свідка 29 квітня 1995 року.

Економічно Дофіно було сильним господарством. Як пригадує Пшенишна Людмила Олександрівна, що працювала у тваринництві радгосптехнікуму УкрНДС рису і мешкає в с. Антонівка Скадовського району Херсонської області: «Ще молодим спеціалістом, мій дядько, Плюйко Олексій Євламійович, найнявся в економію Дофіно садоводом. Він багато розповідав про високу культуру землеробства в садах. Насадження оброблялися вручну, але сад давав високі врожаї.

В економії мій дядько, на невеличкому клаптику землі, вирощував саджанці для місцевого саду. У наш час він працював у селі Роздольне агрономом – питомниководом. Тут і помер»

Записано зі слів свідка 11 червня 1995 року.

У 1898 р. було закладено сад з подальшою його підсадкою до 1911 р. Він займав 31 десятину³ зрошуваної землі. На території саду було 8 артезіанських свердловин, вода з яких подавалась пристосуванням «Норія»⁴. Посадки саду складались із англійських та французьких сортів груші, яблуні, сливи, абрикосу, персика, черешні, кизилу. Сад родив рясно, фрукти коштували дешевше сіна, а велика пасіка забезпечувала запилення в садах і додатково приносила мед у господарство.

Також в економії були побудовані консервна⁵ і кондитерська фабрики, молочарня, споруджено добротні тваринницькі і складські приміщення, цегельня⁶, у підвалі центрального маєтку були численні сховища продуктів, заморських вин і фруктів.

Своїх наймитів поміщиця відпускала у сусіднє село Каланчак до церкви на великі православні свята Різдва, Пасхи та інші [4]. Цей факт підтверджує жителька села Каланчак Будько Ольга Гаврилівна, що мешкає по вулиці Шевченка в районі бувшої церкви. В їхній сім'ї зупинялась дальня родичка з Дофіно – Безугла Фросина Федорівна, коли приходила на свято до церкви.

Також в економії було збудоване приміщення, де молодь збиралась на вечорниці. У цій будівлі діяв клуб села Роздольне до 1965 року.

Також в економії була своя лазня з парилкою, в якій вода нагрівалась дровами у великому котлі, потім черпаком наливалась в дерев'яні коритця. Добре прогріту металеву брилу поливали холодною водою, напускаючи таким чином пару. Приміщення лазні функціонувало до 1996 року, лише було підведено душі і прибрано котел з парилкою.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Економія Дофіно була добре озеленена. Від центрального маєтку, в якому зупинялась поміщиця, до самого берега моря була прокладена доріжка з цегляними бордюрами, всипана піском і обсаджена по обидві сторони бузком. Навколо будинку Софії Богданівни було висаджено куші персидського та іншого сортів бузку, який зберігся разом з маєтком до нашого часу.

Але, найбільшим дивом був парк⁷ з його чудодійними алеями з вічнозеленої туї та бузку, благородних в'язів, клену, ясеня, гледичії, сосни, посадки кизилу⁸ та грецького горіха⁹, заростей шипшини, шовковиці, чорної бузини. По парку вільно ходили фазани, в центрі якого був невеликий ставок з острівцем посередині, обсаджений ясенями. Зрошувався парк від артезіанських свердловин і дійсно був зеленим оазисом серед степу. Він і сьогодні нам нагадує про ті часи, а столітні тополі радують взір своєю стрункістю.

Всього під сквери і парк було відведено 47 десятин, а під садибу – 10 десятин землі.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 року сім'ю Фальц-Фейнів визнали ворогами народу і економія Дофіно була передана радянській владі, а завідуючим лишився колишній керуючий Герберт Фейн.

Йшла громадянська війна. У грудні 1920 року на території економії Дофіно був заснований радгосп-завод імені Паризької Комуни. Першим директором радгоспу був латиш Смуґс (дані про ім'я та по-батькові не збереглися). У 1921 році тут були створені перші партійні осередки [5].

³ - 34 гектари.

⁴ - пристосування, яке приводилось у рух за допомогою верблюдів.

⁵ - після подій 1905 року, була відновлена при радянській владі у 1924 р.

⁶ - у часи радянської влади при розборі старих будівель жителі села Роздольне підбирали кожен кусок цегли для печей, бо вона була високої якості.

⁷ - в 60-ті роки ХХ століття парк взято під охорону держави як пам'ятник паркової культури, але у наші дні по-варварському винищується.

⁸ - одне дерево кизилу росте у даний час на території колишнього піонерського табору «Дружба».

⁹ - частково знищені в період німецької окупації, а останні загинули за часів радянської влади без зрошення.

¹⁰ - культурно-показові господарства, які демонструвати селянам перевагу соціалістичного виробництва на основі досягнень науки і техніки.

¹¹ - нині село Червоний Чабан.

¹² - у 1927 р. під керівництвом Побережного М.П. була розширена матеріальна база фабрики, здійснені додаткові посіви томатів.

Після визволення території Таврії від військ Врангеля почалась націоналізація колишніх поміщицьких земель і організація радгоспів¹⁰. Згідно архівних даних: за планом радгоспу ім. Паризької Комуни була відведена площа в 3015 десятин землі.

У 1924 році, коли директором радгоспу був Краснодубський Василь Устинович, до нього була приєднана колишня економія Преображенка¹¹.

У радгоспі була відновлена робота томатної фабрики¹² з новим устаткуванням, яка виготовляла жерстяну тару для виробництва томату. з 1926 року розширена галузь вівчарства: завезено 4000 голів овець, організовано бринзо варіння.

Восени 1931 року за рішенням Наркомзема УРСР у селі Роздольне було підготовлено вручну ґрунт для закладки саду на площі 53 га, а також 10 га - під плодорозсадник¹³. Паралельно із закладкою саду насаджувались і майбутні захисні смуги від південних засушливих вітрів. Для зрошення садів у 1930-1935 роках було додатково пробито 10 артезіанських свердловин глибиною 70-90 метрів [5].

У 1935 році, коли почали плодоносити сади і виноградники, радгосп вийшов у передові господарства Української радянської республіки. Протягом наступних п'яти років село Роздольне мало гарні показники і тримало перехідний прапор «Укрсадвинтресту». Плоди наших садів того періоду дегустаційною комісією отримали високу оцінку і займали II місце у Радянському Союзі.

У 1940 році 18 спеціалістів та робітників радгоспу були учасниками Всесоїзної виставки у Москві: агроном Куценко та садовод Рачек Я.Ф. нагороджені медалями, а агроном Міщенко та робітниця Норик О. нагороджені дипломами.

У 1941 році радгосп був також затверджений для участі у Всесоюзній виставці, але в результаті віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР почалась Велика Вітчизняна війна. Із селища на захист Вітчизни пішло 56 жителів, 43 із них загинули у боях на фронтах [3]. 22 учасники війни нагороджені орденами і медалями СРСР.

У роки війни на території села була встановлена німецька воєнна комендатура. За роки окупації майже все господарство було зруйновано.

У ті часи діяла підпільна група під керівництвом Андреевої Євдокії Іванівни. Вони займались збором коштів та допомогою багатодітним родинам фронтників, роз'яснювали населенню становище на фронтах.

Звільнено радгосп частинами Радянської Армії 3 листопада 1943 року. Згідно річного звіту від 01.01.1947 р. комісія зробила підрахунки збитків, принесених господарству війною, які виразились у 2,760 тис. карбованців (згідно старих масштабів цін).

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

У 1957 році у селі споруджено монумент радянським воїнам-визволителям (Рисунок 2), а на честь 20-річчя з дня Перемоги над фашизмом у 1965 р. споруджено обеліск Слави на честь загиблих воїнів-односельчан.

Рис. 2

У перші післявоєнні роки село потроху почало відновлюватися. Перші врожаї плодів гарної якості радгосп отримав лише у 1958 р. З цього часу почалась закладка нових садів на великих площах. Із року в рік росла майстерність спеціалістів садівництва: були застосовані нові методи обрізки та формування крони плодових насаджень, індивідуальний підхід до кожного дерева, вивчення біології вирощуваних сортів.

Також новою галуззю сільського господарства у селі стає виноградарство. У 1954 р. під виноградники було відведено лише 14 га, а у 1964 р. – 360 га, із них 240 га плодоносили. Із технічних сортів найкращим у кліматичних умовах південної України був сорт Ркацителі.

У радгоспі до кінця ХХ століття діяли винзавод, який переробляв 3 тис. тон винограду і 2 тис. тон плодів за сезон, цех з переробки зеленої маси та виготовлення вітамінного борошна, холодильник, розрахований на зберігання 500 тон плодів і винограду [5].

Крім того, у селі вирощували велику рогату скотину, свиней, кормові культури, зерно.

З роками підвищувався культурно-життєвий рівень жителів села. На території радгоспу діяла неповна середня школа. Її випускниками у довоєнний час були Кривозуб Ф., Деркач О., Мельник Ф., які закінчивши Херсонський машинобудівний технікум, стали офіцерами Радянської Армії. У 1955 році у школі налічувалося 53 учня, у 1965 році – 171 учень, у 1980-ті роки навчалося біля 310 учнів [5].

У 1962 р. село було електрифіковано від Каховської ГЕС.

Висновки. Ми сподіваємося, що матеріали нашого дослідження допоможуть відтворити і зберегти історію Каланчацького примор'я, що є часткою історичного минулого Херсонської області. Передаючи ці знання своїм дітям, ми сприятимемо збагаченню їх особистостей, що гордяться своєю Батьківщиною і безмежно цінують землю, на якій народилися і живуть.

Література

1. Джарилгацька затока //Електронний ресурс - [Режим доступу]: [http://uk.wikipedia.org/wiki/ Джарилгацька затока](http://uk.wikipedia.org/wiki/Джарилгацька_затока)
2. Джарилгацька затока //Електронний ресурс - [Режим доступу]: http://gazeta.dt.ua/ENVIRONMENT/dzharilgatska_zatoka_more,_ostrovi_y_aborigeni.html
3. Книга безсмертя села Роздольне Каланчацького району Херсонської області.
4. Пестушко А.В. Дофіно – економія С.Б. Фальц-Фейн: науково-дослідницька робота історико-краєзнавчої секції Херсонської МАН. – 1995. – 24 с.
5. Пестушко Л.В. Історія села Роздольне: рукопис, - 1988. – 30 с.

Надійшла до редакції 11.01.2016

УДК 378.147

О.В. Шкарбуль,
викладач, Херсонський
політехнічний коледж
Одеський національний
політехнічний
університет.
e-mail:
Sholyas@mail.ru

А.М. Ковтун,
студентка, Херсонський
політехнічний коледж
Одеський національний
політехнічний
університет.
e-mail: anastasiya.
kovtun8@mail.ru

Є БАГАТО КРАЇН НА ЗЕМЛІ ІСТОРІЯ СЕЛА ПЕРШОКОНСТЯНТИНІВКА ЧАПЛИНСЬКОГО РАЙОНУ

О.В. Шкарбуль, А. М. Ковтун. Є багато країн на землі. Історія села Першоконстантинівка Чаплинського району. У статті розкривається унікальність села Першоконстантинівка Чаплинського району, наведено основні факти, які визначили її історичну самобутність на карті Таврійського краю.

O.V. Shkarbul, A. N. Kovtun. There are many country on earth History of the village Pershokonstantynivka Chaplynske areas. The article reveals the uniqueness of the village Perhokostantunivka Chaplynka district, are the basis of facts and figure, which determined its historical identity on the map of the Tavria territory

Вступ. Херсонщина... Багатий сонячний край. Неозорі степи, густі сади й виноградники. Край пшениці й рису. Це край, який на заході з'єднує Дніпро з Чорним морем, на сході омивається Азовським морем. Необхідність утворення Чорноморського флоту привела до заснування в 1778 році першого великого міста регіону — Херсона, одночасно суднобудівної верфі та фортеці. У 1803 році була створена Херсонська губернія, землі якої до того входили до складу Новоросійської, а пізніше — Миколаївської губерній.

У 1919 році більшовиками було прийнято рішення розділити Херсонську губернію на дві — Херсонську та Одеську, першу з яких пізніше перейменували в Миколаївську. Згодом її територія була розподілена між Миколаївською та Запорізькою областями, а в сучасних своїх межах Херсонщина існує з 1944 року.

Матеріал і результати дослідження. Безкраї простори рідної Херсонщини. На правобережжі до неї увійшли Білозерський, Бериславський, Нововоронцовський, Великоолександрівський, Високопільський, на лівобережжі - Горностаївський, Генічеський, Голопристанський (площею один з найбільших в Україні), Великолепетиський, Каховський, Нижньосі-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

рогозький, Новотроїцький, Іванівський, Скадовський, Каланчацький, Чаплинський, Цюрупинський райони.

Гордістю Таврійського краю є степи – безкраї та таємничі. Саме в такій місцині розташований Чаплинський район та моє рідне село Першокостянтинівка.

Першокостянтинівка завжди приваблювала вільних кочівників. Підтвердження тому є наявність значної кількості курганів, які були ретельно вивчені археологами в II половині XX століття. Виявлені під час розкопок знахідки свідчать про те, що і скіфи, і сармати у XI-XII ст. не оминали цю місцину.

Ще один спадок, який залишили нам в пам'ять про себе кочівники – це друга назва нашого населеного пункту «Чокрак». Ми звикли вважати, що в перекладі це слово означає «чиста вода». Дійсно назву можна вважати етнонімом, так як в межах села і сьогодні знаходиться два природних джерела, що є рідкісним явищем для засушливої степової зони, вкритої солончаками. Кочівні народи полюбили робити «привал» в межах природної оази перед тим, як вирушати в виснажливу подорож засушливим степовим Кримом. І якщо врахувати той факт, що весь степовий простір Північного Причорномор'я та далі на Схід називався в XII-XIII ст. Дешт-і-Кипчак, тобто «Половецький степ», то можна припустити думку про схожу етимологію слів «Кипчак» і «Чокрак», які зустрічаються в словнику XIV ст. Кодексу Куманікус, знайденого в архіві відомого італійського поета і гуманіста Петрарки. Цей словник було адресовано купцям, дипломатам та місіонерам, які вирушали в Північне Причорномор'я і повинні були мати знання мов, на яких розмовляло місцеве населення. Це мови кримських татар, ногайців, караїмів, які сформувалися на просторах Дешт-і-Кипчак після зникнення половців в XIII ст. під ударами монголо-татар. На пам'ять про свій візит нові завойовники залишили теж курган, який місцеве населення називало «татарська могила».

На жаль, сьогодні від цього унікального історичного об'єкта нічого не залишилося. Під ударами монголів значна частина половців загинула. Але в Північно-Західній частині Причорномор'я кипчакське населення було адаптовано завойовниками. На його основі сформувався тюркомовний етнос, відомий з XIV ст. як ногайці. Саме вони тривалий час залишалися повноправними господарями безмежних просторів Південної Тавриди, доки Катерина II не звернула свій гострий далекоглядний погляд на ці землі з метою їх заселення та освоєння.

Почалося все в далекому 1852 році, хоч офіційною датою заснування вважається 1861 рік. Така невідповідність пояснюється скоріш за все тим, що протягом 9 років відбувався процес освоєння і до моменту, поки насе-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

лений пункт не був офіційно внесений до реєстру про його існування не було жодного документально підтвердженого джерела.

На момент, коли переселенці з Бессарабії прибули в Присивашся, ці землі знаходилися у володінні Герцога Ангольт-Дессау. У 1856 році він продав їх Фрідріху Фальц-Фейну.

Першими поселенцями були Антон Лаврович Божко, Уліян Григоренко, Прокіп Пироженко, які прибули сюди з міста Ізмаїл. Сама назва села пов'язана з ім'ям начальника переселенської дільниці Костянтина Івановича, який ймовірно був розпорядником земель і стояв на службі у головного землевласника. Прізвище його невідоме, але поселенці називали свого начальника «Добросовісним».

Звичайно, умови, в які потрапили новоприбувші, важко було назвати людськими. Жити довелося в землянках, яким на зміну аж через кілька десятків років прийшли саманні копанки (будинки з саману, вкопані в землю задля збереження тепла). Жодного деревця, тільки комиш та курай, який можна було використати для опалення холодними сніжними зимами. Треба віддати належне цим сміливим людям, які вперто обживали і окультурювали свою нову батьківщину. У 1881 році в селі було відкрито школу, в якій традиційно для того часу викладав місцевий піп. Він же служив при сільській церкві, яку було збудовано десь в середині 80-х років XIX ст. У селі було 15 % багатіїв, які мали в своєму розпорядженні 75 % всієї земельної площі. Самим багатим був Ю. Різніченко, який мав 500 гектарів землі. Решта 25 % землі належало середнякам і малоземельним селянам. Більшість жителів села були зайняті у роботах, пов'язаних із вівчарством, так як на цих розлогих степових просторах вівчарство було оптимальним видом господарювання. Отари, які обслуговували наші пращури, належали людині, яка була не лише гарним господарем, а й видатною особистістю – це Ф.Фальц-Фейн.

Заможні селяни не обмежувалися тільки сільськогосподарськими роботами, а використовували надані природою можливості для поліпшення якості життя. Вони досить успішно розводили рибу в ставках, які були завжди заповнені водою і не пересихали, тому рибний промисел був непоганою альтернативою в неврожайні роки.

На початку 30-х років в селі існували тваринницька ферма, кінна бригада та вівчарня. Напевно, із вмілим використанням існуючих можливостей можна було сподіватися на те, що неврожайний 1932 рік не спричинить трагедії і звиклі до тяжкої праці селяни витримать випробування долі. Але витримати тягар хлібозаготівель, на жаль, не вдалося. Голодомор 1932-1933 років не оминув і без того виснажених тяжкою працею «на благо батьківщини» селян. Достойно невідомо, скільки наших односельців

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

стали жертвами безжального винищення, але свідчення очевидців дають можливість зробити приблизні підрахунки і зупинитися на страшному числі - 150 загублених душ, непрожитих життів, згаслих надій....Для того, щоб зрозуміти і відчувати те, що відбувалося майже 80 років тому, невадять навести свідчення людей, яким поталанило вижити і вирватися із лещат найстрашнішої із смертей - голодної смерті.

Збуровська Віра Леонтіївна, 1921 р.н.

„Було мені тоді 11 років. Добре пам'ятаю голод. Скупим видався врожай 1932-ого, але можна було якось перебути до нового ужинку. Проте в людей силою, погрозами з домашніх засік повимітали все до зернини. Забрали навіть сушений паслін. Ми передчували біду. Всяк намагався приховати на чорний день хоч трохи буряків, картоплі.

Залізні шворні шукачів натикалися на сховки під долівками хат, у городах. Щоб урятувати себе та сім'ю від голодної смерті, багато хто подався в степи, де надibuвали нірки мишей-полівок зі зменькою зібраних гризунами колосків. Потайки, як і всі односельці, виходила на пошуки і я. Вдома вимолочували колоски. Влучивши зручну мить, діставали заховані в погребі жорна й перемелювали збіжжя на борошно, з якого варили затірку, звану нами шліхтою.

Батько мій трудився у колгоспі. Як платню за роботу, виділяли йому півкілограма борошна за відпрацьований день. Тож так-сяк перебивалися. Одного разу до нашої домівки ввійшов сусід і запримітив назбирані мною в полі колоски. Наступного дня прибула комісія. Нишпорили повсюди, однак на схований у солом'яній скирті мішок із зерном не натрапили.

Найважчою виявилася весна 1933 року, опухлі від голоду люди, ледь переставляючи ноги, рушали попід двори жебрачити. Вже не мали сил висльозитися і лиш благально протягали руки. Але що їм даси. Дядька мого, Шпаковича Спиридона, на весні за місяць уся сім'я вимерла, п'ять душ, осталися тільки дочка і мати. У Авраменка Федора було написано чорним на хаті «Надворі серп і молот, а у хаті смерть і голод».

Пироженко Анастасія Тарасівна, 1923 р.н.

«Було мені в 33році 10років. Ходили ми з дітьм и до школи, там нас кормили ріденьким супом. Часто свій суп мені віддавала Шура (потім працювала в сільській школі вчителем - Шура Минівна Потапенко, бо їх сім'я жила трохи краще - батьки працювали та було лише двоє дітей). А коли до супу давали кусінчик хліба, то я несла його додому мамі. Дуже боялася, щоб мама не вмерла, адже нас у неї було п'ятеро. Мама не працювала, бо дуже часто хворіла, а батька у нас не було.

Їсти хотілося завжди. У нас були смішні великі животи. Пам'ятаю, один раз у сараї, риучись у смітті, я знайшла маленьку цибулинку. Прибігла до

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

мами та показала їй знахідку. Мама зняла з лампи скло і, припідкши цибулину, віддала мені. Я дуже раділа, що знайшла собі лакоминку. Найулюбленішим та найсмачнішим харчем був цвіт акації. Коли у нас телілася корова, то мама добавляла цей цвіт у молоко і варила таку кашу. А ще їли траву катран, вона гіркувата на смак, але ми скачували листячко і їли. Влітку з старшою сестрою ходила в колгосп на поле сапати (брат мені зробив маленьку сапку), бо хоч і працівник з мене був не дуже добрий, а все ж і мені давали пайок (стакан якоїсь крупи).

Пізніше найнялася глядіти дітей у чужих людей, там мене кормили. Ось так й вижили.

А ось сусідам через хату, Божки їх прізвище, жилося ще важче. Батька в сім'ї не було, одна мати і шестеро діток. Вона бідна микалася, намагаючись їх накормити, але все ж таки троє діток померло. Багато дітей тоді помирало».

Випробування продовжувалися і події, пов'язані із Великою Вітчизняною Війною, є тому підтвердженням.

У перші дні, щойно почалася мобілізація до лав Армії, добровольцями записалися 470 жителів нашого села. 167 із них так і не оцасливили своїх рідних поверненням. Далібожко Г., свідок воєнних подій, розповідала, що господарські частини Німецької та Румунської армій, отаборившись у прифронтовій зоні, розгорнули в селі активну сільськогосподарську діяльність. Примушували людей ходити на роботу, встановивши жорстку трудову дисципліну. Як результат, поля, на яких раніше росли полин та ковила, почали давати буряк, кавуни та інші овочі, що було не характерно для таких бідних ґрунтів.

Закономірно, що при окупаційній владі життя в селі було повністю підпорядковане вимогам «нових господарів». А вони не були зацікавлені у тому, щоб дітлахи неарійців набиралися розуму. Школу було закрито і пристосовано під ангар для зберігання врожаю.

В цьому і була причина того, що вона згоріла під час стрімкої втечі німців під рішучим натиском сил Радянської Армії, які успішно наступали з Каховського плацдарму.

До речі, місцеві жителі згадують, що німці забирали з собою і труни загиблих. Розуміючи, що всіх вивезти неможливо, на територію німецького кладовища було направлено спецтехніку, яка зрівняла могили, аби «радянські воїни не поглумилися над арійськими героями». То ж і до сьогодні на території села знаходяться німецькі поховання, та, на жаль, в цих місцях стоять житлові будинки.

Визволення нашого села було стрімким і стало справжнім святом для його жителів. Під могутнім натиском сил IV Українського фронту, залпа-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

ми гармат 1012 артилерійського полку буквально горіла земля і у залишків німецьких бойових частин фактично не було жодного шансу.

На сучасному етапі це район Херсонської області територією 80000 тисяч кілометрів і за переписом 2004 року з населенням 1424 осіб.

Основний рід діяльності першокостянтинівців – сільське господарство. В селі діють фермерські підприємства «АТЄВС», «Тетяна», «Іван», «Анастасія» тощо, які спеціалізуються на таких нових культурах для Таврії як ріпак, соя та традиційних - пшениця, кукурудза. Також є школа, сільський клуб, де відбуваються різні святкові заходи, де жителі зустрічаються у вільний час.

Висновки. У більшості людей чуття Батьківщини доповнюється відчуттям малої батьківщини - рідного краю, в якому виріс, де все знайоме: дерева на вулиці, силуети будівель, тиша вулиць.

Інколи ми настільки заклопотані своїми справами, що немає часу зупинитися і обернутися, а інколи бувають моменти, коли бачиш світ ніби згори.

Знати історію рідного краю, бути частинкою життєвого колооберту – це умова існування людини, це те, без чого немає особистості, держави, нації.

Література

1. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область [Текст]. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971.

2. Оленковський М. Цього ви не знаєте! Розкриті і не розкриті таємниці історії та природи південної України [Текст]. — Херсон, 1997 р. — С. 22 – 26, 59 – 63.

3. Ратнер И.Д., Костюк Л.И. Древности Херсонщины. Краткий справочник [Текст]. — Симферополь, 1989.

Надійшла до редакції 12.01.2016

УДК 378.147

Т.О. Литвиненко,
викладач,
Херсонський
політехнічний
коледж Одеського
національного
політехнічного
університету
Tatyana-litvinenko-
2012@mail.ru

Є. Кравченко,
студент,
Херсонський
політехнічний
коледж Одесько-
го національного
політехнічного
університету

«НАРОДНА АРХІТЕКТУРА СЕЛА ГЛАДКІВКИ ГОЛОПРИСТАНСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

Т.О. Литвиненко, Є. Кравченко.
*«Народна архітектура села Гладківка
Голопристан-ського району Херсонської
області».* У статті досліджуються особливості будівель села Гладківка, аналізуються причинно-наслідкові зв'язки народного будівництва та відображення загального світогляду українців у зовнішньому вигляді народної архітектури. Висвітлюються історичні, етнічні, географічні й соціальні фактори, які створювали передумову формування зовнішнього вигляду будівель села Гладківки.

T.O. Litvinenko, E. Kravchenko.
*«National architecture of Kherson`s region
village Hladkivka».* This article explores features of the buildings of the village Hladkivka. The causal ties with the national type of building and image of general outlook of Ukrainian in architecture, the historical, ethnic, geographical and social factors, which are the reason of forming special image of Hladivka`s buildings are being analyzed

Вступ. Сучасне українське суспільство поступово приходить до усвідомлення цінності національних першоджерел. Розбудова незалежної української держави, яка волею історичної долі стала Батьківщиною для багатьох народів поставила нагальну задачу формування у молоді як любові і поваги до свого народу, своїх національних святинь, свого коріння, так і толерантного ставлення до історії і культури представників інших етносів.

Історія села Гладківка формувалась в умовах тісної взаємодії та взаємного впливу проникнення різних національних культур. Протягом багатьох століть на теренах сучасної Херсонської області пліч-о-пліч проживали українці, поляки, білоруси, росіяни, а в порубіжних землях – татари, молдовани, румуни. У національному портреті сучасної Гладківки присутні українці, росіяни, вірмени, корейці, роми.

Протягом останніх десятиліть суттєво змінився зовнішній вигляд села, спостерігаються тенденції інтернаціоналізації сучасної архітектури,

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

трансформуються естетичні ідеали населення, що знаходять відображення у народній архітектурі села, ідуть у небуття традиційні способи будівництва і народні обряди, що супроводжували процес зведення нових споруд.

Стан найдавніших будівель села Гладківки викликає серйозне занепокоєння. У минуле ідуть не тільки способи зведення будівель, але й зникає цілий пласт історії села. Саме ці явища у житті села спонукали до вивчення народної архітектури села Гладківка.

Матеріал і результати дослідження. Сільські поселення належать до важливих елементів традиційної матеріальної культури українського народу. Народна архітектура Півдня України вивчена у загальних рисах. Проблема вивчення народного житла розглядалася у дослідженнях А. Г. Данилюка, Є.С. Орлова; І. Д. Фатнер. У своїх роботах автори подають типологію сільських поселень, визначають загальні риси народних будівель притаманні народній архітектурі регіону.

В Україні історично склалися три основні соціально-економічні типи сільських поселень: село, хутір, присілок. Село – найпоширеніший тип поселення. Форми сільських поселень українців розвивалися під впливом цілого комплексу факторів:

- особливості географічного середовища (рельєфу місцевості, гідромережі),
- етнічних традицій,
- умов соціально-економічного розвитку,
- господарських занять населення.

Сучасна етнографія визначає такі форми поселень українців:

- безсистемна, пов'язана з народною колонізацією вільних земель;
- рядова, характерною особливістю якої є розташування дворів у ряд і орієнтація їх у одному напрямі;
- кругова, за якої садиби розташовані навколо площі з церквою та кладовищем (відома з 4-3 тис. до н.е. притаманна трипільській культурі);
- ланцюгова, коли селянські двори розташовувались обабіч дороги чи ріки.

Ланцюгово-рядова форма села Гладківка зумовлена історично. Землеробство і скотарство були провідними галузями господарських занять перших поселенців. Саме цей фактор був вирішальним у становленні форми поселення. Село формувалося як об'єднання поступово зростаючих Келегейських хуторів, що були дочірними щодо Голої Пристані. Розростання хуторів у кінці XIX – на початку XX століття завершилось утворенням села Келегеїв (назва до 1945р.), яке після завершення Великої Вітчизняної війни було перейменовано на село Гладківку (сучасна Гладківка і село Таврійське)[1].

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Форму сучасної Гладківки зумовили як фактори умов соціально-економічного розвитку, господарських занять населення, так і генеральне планування розвитку села у XX столітті.

Територія села об'єднувала територію 2 сучасних сіл Гладківки і Таврійського, а протяжність поселення складала до 20 кілометрів зі сходу на захід.

Фасади будівель зорієнтовані переважно на захід, оскільки взимку дмуть холодні північно-східні вітри. Така зорієнтованість фасадів зумовлена потребою зберігати тепло, оскільки паливом слугували очерет, солома, курай, висушені стебла соняхів та кукурудзи. У сучасних умовах західна орієнтація фасаду – данина історичні традиції.[3]

Рядове планування села зумовлювалось також «прив'язаністю» до шляху, що з'єднував поселення з Кримським шляхом, орієнтованим на південний схід.

Народне житло сучасної Гладківки в залежності від часу зведення можна умовно поділити на 3 типи:

- каркасні «торчеві» хати та калиб'яні хати (з моменту заснування до 60-х років).
- кам'яні хати, обкладені силікатною цеглою (кінець 60-80 років XX століття), що зберігають традиційні форми даху і планування.
- будівлі сучасного типу, які поступово втрачають традиційні форми.

Рис. 1. Жила торчева хата

Основним будівельним матеріалом, який використовували жителі Келегейських хуторів, а пізніше і Гладківки, були глина, очерет, хмиз і солома. Досліджені залишки старих будівель вказують на широке викорис-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

тання даних матеріалів. З колод і очерету зводився каркас майбутньої хати, який укріплювався з обох сторін вальками з глини. Укріплення вальків здійснювалось поступово, по мірі висихання нижніх шарів. Після зведення стін проводили «грубу» і «тонку» мазку, яку виконували жінки. При обмазуванні стін «грубою» мазкою широко використовували соломку, яка забезпечувала не тільки збереження форми, але й була добрим ізоляційним матеріалом, який зберігав тепло. Вікна старих будівель були невеликими, оскільки існувала потреба збереження тепла взимку і прохолоди у літні місяці. «Тонка» мазка або «шпаровка» здійснювалась після висихання «жаркі товстої» мазки. У ході «шпаровки» за допомогою дерев'яних знарядь – гладушок стінам надавалась ідеально рівна поверхня.

Рис. 2. Груба мазка хати

У залежності від заможності господарів розміри хати були різними – від невеликих хатинок до просторих будинків. Матеріалом для даху слугував переважно очерет, який заготовляли у плавнях урочища Буркути або привозили з берегів озер і озерець, що зустрічались у кучугурах. [3]

Рис. 3. Типова торцева хата з двосхилим дахом з очерету

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Маленькі хатинки мали переважно двосхилий дах, у якому в'язанки очерету укладались на дерев'яний каркас. Великі будинки мали чотирихилий дах, також з очерету. Чотирихилий дах української хати – риса, притаманна народній архітектурі усієї України з певними регіональними відмінностями.

Рис. 4. Нежила торцева хата з чотирихилим дахом

У більшості регіонів України дах був переважно солом'яним. Особливістю ж прибережних поселень Нижнього Дніпра є очеретяний дах.

Після зведення стін і завершення даху господаря та її найближчі родичі або сусіди білили стіни. До 30-40 років ХХ століття для біління стін використовували білу глину, яку добували у нашій місцевості. Завдяки цьому будинки мали не тільки привабливий вигляд-поєднання білосніжних стін із золотавим кольором очерету, але й забезпечувалась майже ідеальна гігієна житла.

Рис. 5. Залишки побілки на хаті з калибу

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Підлога у такому житлі була переважно глинобитною (долівка), яка старанно «шпарувалась» щорічно. А щотижня господарі «віхтювали» долівку – розводили до сметаноподібної маси спеціальну глину – жорстку і наносили її за допомогою вологої ганчірки – віхтя на поверхню долівки. Після такої обробки підлога набувала гарного свіжого вигляду.

Крім каркасних будівель у Гладківці представлено будівлі з калибу. Головний будівельний матеріал – калиб/саман заготовляли до початку будівельних робіт. Замість для саману складався з глини і соломи. Для якісного виготовлення замісу використовували коня, якого водили по колу поступово підсипаючи у вологу глину солому. За допомогою спеціальних прямокутних дерев'яних форм виготовляли цеглу-сирець, яку висушували на сонці. Коли було завершено виготовлення калибу (для будинку його потрібно до 1000 штук), розпочинали будівництво. Будівництво хати з калибу відбувалось набагато швидше, ніж будівництво «торчової» хати. Та і якість такої будівлі була вищою. Єдиним недоліком хати з калибу було її незахищеність перед опадами. Рясні весняні та осінні дощі могли надмірно зволожити стіни. Тому у кінці 60 років глинобитні будинки почали обкладати силікатною цеглою.

Рис. 6. Стіна з калибу

Поява нових будівельних матеріалів, пиляного каменю-черепашнику, цементу, шиферу зумовили нові тенденції у розвитку народної архітектури. Будинки 60-80 років ХХ століття зберігають форму і планування звичних будівель попередніх часів.

Рис. 7. Типовий будинок 60-80 років ХХ століття

Зберігається традиційна для Голопристанщини 3-4 камерне житло з чотирихилим дахом. Форма даху повністю повторює дах з очерету, хоча для покриття будівель широко використовується шифер. Унікальною особливістю будівель прибережної Голопристанщини є прикрашення даху зображенням двох голубів, голівки яких зорієнтовані у протилежні сторони. До голубків схилами даху підбираються або лисиці, або стилізовані змії. Фігурки голубків утворюють тризуб, який мав би бути оберегом житла, прикликати в оселю добро, мир, злагоду. Зображення змії за слов'янською міфологією є не тільки символом води, але і знаком Велеса – бога-покровителя скотарства і торгівлі. У окремих випадках спостерігались зображення коней, відомий символ достатку у Західній Європі та виводку каченят. Інтерпретація цього символу потребує додаткових досліджень. У певних випадках стилізація фігурок голубків замінюється звичайним ромбом або пікою.

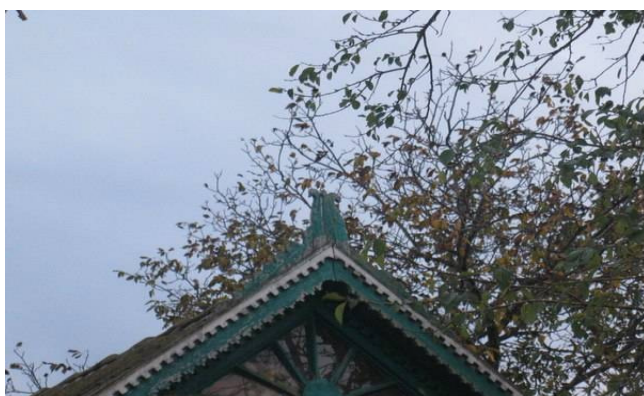

Рис. 8. Обереги на даху будівлі

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Нажаль, сучасна архітектура українських сіл взагалі і Гладківки зокрема втрачає самобутні риси традиційного житла. Тому визначення тенденцій архітектурного розвитку та особливостей сучасної архітектури може стати темою нового окремого дослідження.

Опитування старожилів та вивчення наукової літератури дозволяє реконструювати обрядовість у процесі будівництва житла.

Для визначення “чистоти” місця, де буде зведене житло, господар темної ночі насипав купки збіжжя по контуру майбутньої будівлі, там де повинна бути покуть, піч і постіль. Збереглись відомості про засівання місця майбутньої будівлі пшеницею. Якщо купки збіжжя на світанку залишалися цілими, а посіяне зерно давало сходи, вважалось, що місце для майбутнього житла чисте і можна розпочинати будівництво. Придатним вважалось також місце, де лягла худоба.

Майбутні господарі шанобливо ставились до майстрів, від уміння і сумлінності яких залежала якість житла. Виявляючи гостинність, господарі пригощали їх під час закладання будівлі, укладання сволоків, а також по завершенню будівництва.[2]

Під час закладання нової хати у ями, куди ставили колоди, які тримали на собі каркас, клали гроші (щоб не переводились в оселі), вовну (щоб було тепло в домівці), жито (для довголіття і здоров'я).

Зведення нової будівлі було справою трудомісткою, тому до середини 60 років минулого століття у Гладківці зберігалась традиція народних толок. Толока – це добровільна безоплатна праця сусідів, родичів, знайомих на будівництві нового житла. Ця традиція була особливо актуальною після завершення Великої Вітчизняної війни, коли без житла залишилися кожна 5 родина Гладківки. Толокою споруджували житло в першу чергу вдовам з дітьми, чії чоловіки загинули на фронтах. Після завершення робіт влаштовували пригощання. Якщо господарі не мали змоги пригостити учасників толоки, вони самі влаштовували пригощання “в складчину” – кожен приносив ті продукти, які були у його господі. На думку автора, ця традиція має глибоке коріння, яке сягає часів первісно-суспільного ладу. У 60-70 роки ХХ ст. для частування учасників толоки господарі готували святкові страви, запрошуючи для цієї мети майстринь, які славилися умінням готувати. На частування подавали гарячі перші страви, м'ясо, пироги з різною начинкою. Запрошувались також музики і частування переростало в народне гуляння.

Після завершення будівництва хату освячували і влаштовували входи (свято, на яке запрошувались друзі і родичі). Запрошені на входи дарували господарям домашнє начиння. Гість, який вперше відвідував но-

ву оселю мав завітати туди з хлібом або домашньою випічкою, що засвідчувало доброзичливе ставлення до господаря.[4]

Проведені дослідження охоплюють 153 будівель, 80 відсотків з яких є жилими і донині. Це переважно будівлі побудовані на початку або в середині 30 років минулого століття. 9 з вивчених будівель нараховують більше 100 років. Таке протяжне у часі користування житлом зумовлене його незаперечними перевагами. Взимку такі будинки добре зберігають тепло. За свідченнями М.М. Форощука, добре обкладена груба здатна зберігати тепло та обігрівати оселю протягом двох діб.

За умови дефіциту палива така властивість традиційної торцевої хати є не тільки бажаною (забезпечує належний температурний режим), але й економною. Опитані жителі села, які і понині проживають у традиційних будинках зазначають, що влітку їхнє житло приваблює прохолодою.

Зовнішня привабливість сучасних будинків, комфорт, їм притаманний не можуть затьмарити їх суттєвих вад. Для будівництва нового сучасного будинку потрібно близько 1000-1200 одиниць завезеного пиляного каменю-черепашника, близько 2500-3000 шт. цегли для обкладання стін. Камінь є гарним теплопровідником і тому такі будинки погано зберігають тепло взимку і, навпаки, влітку стають нестерпно жаркими (температурний максимум літа 2013 року сягнув +41⁰С). Аби врівноважити температурний режим, доводиться застосовувати додаткове опалення взимку та кондиціонери влітку. З огляду на постійно зростаючі ціни на паливо та електроенергію і низький рівень прибутків населення, таке житло видається дуже дорогим.[4]

Використання ж у процесі сучасного будівництва пінопласту, металопластику, гіпсокартону та інших штучних матеріалів суттєво погіршують вентиляцію приміщень, отже, небезпеку тривалого збереження хвороботворних бактерій, яке веде до підвищення ризику захворювань.

Переваги екологічного житла диктують зростання попиту на природний матеріал за межами нашої держави. Так, заготовлений у плавнях Нижнього Дніпра і підданий первинній обробці очерет експортується малим підприємством с. Геройське нашого району до Данії, Нідерландів, Німеччини, де з цієї сировини виготовляють покрівлі.

Автор вважає, що маючи віковичний досвід використання очерету для будівництва житла і виготовлення покрівлі, жителі Голопристанщини можуть забезпечити не тільки естетичну привабливість свого житла, а і його екологічність.

Висновки. Дослідивши історію заселення Гладківки та вивчивши типологію будівель села, можна зробити наступні висновки:

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

1. Народна архітектура Гладківки розвивалась у контексті загальних рис народної архітектури Південної України.

2. Ланцюгову форму поселення сучасної Гладківки зумовили господарська діяльність перших поселенців та географічне середовище.

3. Рядове планування села зумовлювалось як історично (наявність «ланцюга» хутірських поселень), так і прив'язаність до важливого кримського шляху, яка не втратила свого значення і нині.

4. Найдавнішим історичним типом житла Гладківки є «торчева» та калиб'яна трикамерна хата з очеретним дахом (дво-і чотирьохсхилим). Тадиційна південно-українська хата є досконалим втіленням екологічного житла і має історичну перспективу до розвитку.

5. Елементи традиційної архітектури збереглись у будівлях села 60-70 років (форма даху, наявність лежанок, планування).

6. Зведення нових будівель супроводжувалось певними магічно-обрядовими діями, які мали забезпечити добробут,злагоду і процвітання в родині господарів.

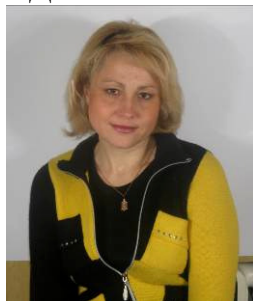
7. Важливим елементом народних традицій колективного співжиття стали толоки, факт існування яких у 60-70 роках минулого століття зафіксовано у спогадах старожилів Гладківки.

Література

1. Каменская, С.В. Голая Пристань (краткий очерк) [Текст] / С.В. Каменская, М.П Яровая – Голая Пристань, 1995. – 87 с.
2. Данилюк А. Г. Українська хата [Текст] – К.; Наукова думка, 1991. – 243 с.
3. Орлова, Є. С. З історії заселення Херсонщини [Текст] /; Є. С. Орлова, І. Д. Фатнер – Херсон, Наддніпрянська правда, 1983. – 98с.
4. Самойлович, В. П. Народное архитектурное творчество [Текст] – К.: Воля, 1977. – 367 с.

Надійшла до редакції 15.01.2016

УДК 378.147

Л.В. Удод,
викладач,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету.
ail:lvudod@mail.ru

А. Криворученко,
студент, Херсонський
політехнічний коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету
andrekn@mail.ru

ЖІНОЧЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ОБЛИЧЧЯ ХЕРСОНЩИНИ: В. НИЖЕГОЛЕНКО – ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ

Л.В. Удод, А. Криворученко. Жіноче літературне обличчя Херсонщини: В. Нижеголенко – життя і творчість (до 70-річчя заснування Херсонської області). Наше дослідження присвячене сторінкам біографії та творчості добре відомої на Херсонщині і далеко за її межами письменниці й поетесі Валентині Михайлівні Нижеголенко. Подаються відомості про її життєве та творче кредо, про головний сенс її існування на планеті Земля. Стаття найбільш вичерпно відтворює творчість для дітей, якій вона надає перевагу, бо дітям вона присвятила все своє життя. Сподіваємось, що це творче дослідження припаде до душі шанувальникам красного письменства Херсонщини, особливо під час вивчення курсу «Література рідного краю», і послужить справі популяризації творчості Валентини Нижеголенко в бібліотеках, у навчальних закладах, в родинях

L.V. Udod, A. Kryvoruchenko Women's literary face of Kherson region: V.Nyzhegolenko – life and work (to 70-th anniversary of Kherson region foundation). Our research is devoted to well-known writer and poet Valentyna Nyzhegolenko who is famous not only in Kherson region but far away from it. An information about her her life and creative motto, the main purpose of existence on Earth planet is given. The article reflects creative work for children, because writer devoted all her life to them. We hope, that this creative research will be liked by lovers of Kherson writing. Especially it will be useful during «Literature of native land» course studying. This investigation also helps to make creative work of Valentyna Nyzhegolenko more popular in libraries, educational establishments and families.

Вступ. Історію, як відомо, творять люди. Для того, щоб почувати себе сучасною людиною, треба володіти нашими духовними скарбами. До їх числа належать жіночі імена в українській літературі, серед яких гідне місце займають майстрині пера Херсонщини. Багата херсонська земля на таланти:

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Рис. 1 В. Нижеголенко –
жіноче літературне
обличчя Херсонщини

Талант від Бога нам дається,
його не купиш за п'ятак,
бо він ніде не продається.
Хто скаже, що це все не так?
Талант людину прикрашає,
підносить, сили додає.
Він поступово проростає.
Говорять, в кожного він є. [3]

Матеріал і результати дослідження. Ці рядки – творчий доробок талановитої письменниці, нашої землячки Валентини Михайлівни Нижеголенко (Рисунок 1). «Я родом із півдня, з Каховського краю...» - так починається один із нещодавно написаних нею віршів. І це так, бо саме в селі Дніпряни Каховського краю вона з'явилася на світ 5 вересня 1936 року в селянській родині.

У сім'ї Валентина третя дитина і довгий час була єдиною дівчинкою. Пізніше поповнили сім'ю ще двійко діток – братик і сестричка. Закінчила Дніпрянську школу, а потім продовжила навчання в Херсонському училищі культури. Роки Великої Вітчизняної війни спалювали дитинство всім тодішнім дітлахам. Запам'ятала її й маленька Валентина.

Але, незважаючи на ті злиденні роки, дитинство мало все ж і свої принади. Мама щодня з ранку і до темної ночі на роботі на виноградниках або в полі; тато загинув на війні, а діти – самі собі господарі. Влітку від спеки дітей рятувала річка. Купалися скільки хотіли – до дрижаків, до посиніння. Інколи допливали аж до острова, що й нині височить посеред Дніпра навпроти села. Як і всі селянські діти, багато працювала, допомагала матері. До першого класу Валентина пішла восени 1944 року разом із братом, який старший за неї на півтора роки. З того часу уявляла себе то вчителькою, то художницею, то артисткою. Любила співати, ставши в позу знаменитих співаків, читала вірші на шкільній сцені, грала ролі в коротких виставах.

То були важкі роки повоєнного лихоліття. Дітлахам завжди хотілося їсти. Влітку набивали пусте черево пасльоном, цвітом акації тощо. Від го-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

лоду 1946-1947 років померли менші діти у сім'ї. Старшого брата забрали на відбудову зруйнованих шахт до Краснодону, а Валентина Михайлівна разом з братом Миколою долає десятирічку і шоліта працює в сусідньому радгоспі на виноградниках. Самі собі заробляли на дешевенький одяг і взуття. Вона була живим свідком побудови Каховської ГЕС, міста Нова Каховка, Північно-Кримського каналу. Разом із іншими дітьми брала активну участь у насадженні лісосмуг у наших посушливих степах, що простяглися понад Дніпром.

Ким бути? Ніяк не могла визначитись. Перемогла любов до книги. Багато читала. Майже щодня бігала до сільської бібліотеки, бо вдома, на дні пустої скрині, лежали тільки "Біблія" та "Кобзар" Т.Г. Шевченка.

Літературна діяльність Валентини Михайлівни розпочалася ще з шкільних років. Про своє захоплення нікому не говорила, соромилась. А побачила в ній майбутню поетесу вчитель її рідної школи Катерина Андріївна Гаркуша. Саме вона стала першим критиком. Це було ще в п'ятому класі, коли вчителька запропонувала написати віршовані рядочки про Дніпро. І щось отрималось, тому Катерина Андріївна сказала: «А ти, дитино, пиши». А далі повела у дивовижний світ книги і прищепила любов до віршованого слова вчителька російської мови та літератури Ольга Петрівна Круценко. Під її впливом В. Нижеголенко перечитала безліч художніх творів різних письменників.

Позаду десятий клас. Хочеться вчитись, а можливості немає. Мама-колгоспниця не мала за душею анікопійки, щоб вчити відразу двох дітей. Довелось Валентині Михайлівні обмежитись культурно-освітнім училищем у м. Херсон. Отож, стала бібліотекарем (Рисунок 2). Спочатку жила і працювала завідувачем бібліотекою в с.Сергіївці Каховського району .

Рис. 2. В.Нижеголенко на робочому місці в бібліотеці

Тут вечорами в клубі довелось бути і артисткою, і режисером на самодійальній сцені, ватажком молоді. То були її найкращі літа. З 1986 року переїхала у м. Херсон і продовжила роботу в обласній дитячій бібліотеці. Завжди добре усвідомлювала неповноту своїх знань, а тому постійно поповнювала їх самоосвітою.

Отож, більше сорока років пропрацювала в бібліотеці. Вийшовши на пенсію, очолила

літературні гуртки «Первоцвіт» і «Пролісок» у школах м. Херсон. Все своє життя письменниця провела серед чарівного світу книг. А тепер дарує читачам свої твори, сповнені великої любові до всього оточуючого.

Безсумнівна поетичність натури цієї особистості зумовила й поетичне її життя. Масив поезій, писаних ще з дитячих та юнацьких років, став її основою. Вона починає з поезії й перебуває у творчому пошуку, в її полоні щоденно. Поетеса дбайливо шукає теми і відповідні слова, щоб передати характер, мову; викарбовує образи, точно і ретельно змальовує пейзажі, передає найдрібніші нюанси настроїв, характерів, щоб викликати інтерес до прочитаного; виховує почуття гідності, любові, патріотизму, поваги до рідних, роду, праці, краю, українського слова. Ліризм пронизує її вірші, їх зміст і форму, характери, пейзажі, мову.

Дуже довго письменниця писала про те, що хвилює, що хвилювало у різні роки, бо не писати вже не могла. А от не публікувала жодного – завважала власна доскіпливість. Гортаємо збірочки поетеси: тут і ліричні твори російською та українською мовами, веселі оповіданнячка для дітлахів, і дотепні вірші, зрозумілі для усіх поколінь. Є у її творчому доробку прозові й поетичні твори.

17 жовтня 2002 року Валентина Михайлівна Нижегороденко поповнила ряди Національної Спілки письменників України, а в 2010 році стала Лауреатом літературної премії імені Миколи Куліша. Нині Валентина Михайлівна на заслуженому відпочинку. Займається літературною творчістю.

Творчий доробок члена НСПУ Валентини Михайлівни Нижегороденко останніми роками плідно поповнюється новими творами, нещодавно вийшла друком 51 книга. Всі вони жанрово різноманітні, передають переосмислене, наболіле і переживе письменницею. У цьому багатокнижжі прослідковується увага до найріднішого, наймилішого: сім'ї, рідної землі, селянської долі й долі жінки, чуття України, її драматичної і часто трагічної історії. Ця тематика по-різному інтерпретується в поетичних, прозових, гумористичних творах В. Нижегороденко. У кожному з них вбачається авторська позиція, стильова манера.

Коли йде мова про творчість письменниці, то не виникають якісь декларативні яскраві асоціації, гучні гасла, а вбачається душа – щира, любляча, широка.

Часто в основу своїх творів В. Нижегороденко бере факти, явища, події, котрі мали місце у житті її односельців. Звичайно, змінювалися прізвища персонажів, та вони впізнають себе, бо художня правда інколи достовірніша за реалії, які приховує життя. Цим і пояснюється висока популярність творів письменниці серед земляків, жителів с. Дніпряни.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

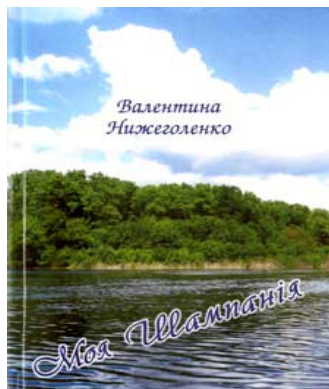

Рис. 3. Збірка
«Моя Шампанія»

Розлюбилися дніпрянцям твори і «Двічі народжені», і «Незабутній», і «Благородний», і «Босоногі мрійники», і «Катруся», і «Моя Шампанія» (Рисунок 3) тощо. У них – на тлі історичних подій виписуються долі багатьох людей, які стверджуються у цьому житті, надіються, розчаровуються і перемагають. Для кожної людини є найсвятіше місце на землі, те місце, де вона колись народилася і виросла. Для Валентини Михайлівни – це улюблене село Дніпряни, її маленька батьківщина.

Вона вважає, що у селі і повітря цілюще, і люди розумніші, добріші, красивіші. Нещодавно селищу виповнилося 220 років.

Для кожної людини є найсвятіше місце на землі, те місце, де вона колись народилася і виросла. Для Валентини Михайлівни – це улюблене село Дніпряни, її маленька батьківщина. Вона вважає, що у селі і повітря цілюще, і люди розумніші, добріші, красивіші. Нещодавно селищу виповнилося 220 років.

До славного ювілею письменниці видала кілька творів. У вірші «Моя Шампанія» поетеса говорить:

Дніпряни... Це моє село,
Цілує Дніпр його давно.
Голублять ніжно небеса
І тихо падає роса.
І, щоб не сталось, все одно
приїду у своє село. [3]

Не так давно у видавництві "Персей" вийшла друком повість Валентина Нижеголенко «Катруся». У цій книзі йдеться про долю Катерини, про життя дніпрянської родини, якій на долю випали і колективізація, і голодомор 1932-1933 років, і репресії, і Велика Вітчизняна війна 1941-1945 років, і повоєнне лихоліття. Це сім'я Масюткіних (її добре знала авторка; вона навіть прізвища та імена не змінила у творі). Цікаво те, що події, описані у повісті, відбуваються у Дніпрянах і родичі головних героїв упізнали себе.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Ще одна повість – «Босоногі мрійники». Цей твір і про власне життя, і про життя однолітків. Нам цікаво було дізнатися про те, як переживали війну дніпрянці. Ось як пише Валентина Михайлівна: «Окуповане село провалилось у безпросвітні дні і ночі... Що не день, то все гірші новини. Німці почували себе господарями. Всю молодь вивезли до Німеччини. З тими, хто уникав їхати, поводитись жорстоко... Село ніби вимерло. Люди боялись потрапляти ворогам на очі. Діти в школу не ходили... Страх охоплював усіх. Покладали всі сподівання тільки на воїнів-визволителів». Восени 1944 року, вперше за роки війни, за парти сіли всі діти. Серед них було багато дітей-переростків. Писали на шматках брудного паперу. У творі згадуються імена людей, яких і нині добре пам'ятають односельці. Про що ж мріяли діти в ті тяжкі часи війни? Про те, щоб з війни повернувся тато, про те, щоб наїстися досхочу, щоб придбати гарну ляльку, про навчання.

Велику увагу письменниця приділяє дітям, бо вони вдячні читачі і суворі критики. Якщо дитині не сподобається вірш або оповідання якогось автора, то їй вже не доведеш їх високу художню вартість. Жодні аргументи тут не спрацьовують, бо у королівстві дитячої фантазії повноправно владарює інтерес.

І цей інтерес, як правило, майже не пересікається з інтересами дорослих. Ту людину, якій пощастить об'єднати ці інтереси, і називають справжнім дитячим письменником. Валентина Нижеголенко – одна з них. У літературі, особливо у дитячій, вік автора ніколи не має значення.

Письменницею вона стала в шістдесят років, бо мала до цього справжнє покликання. Спочатку її оповідання для дітей “протоптали стежку” до поважних республіканських видань (“Малятко”, “Дзвіночок”, “Літературна Україна”, “Зірка” та ін.), а потім і до зарубіжних (зокрема, “Кважди ква”, Мінськ, Білорусь). Врешті-решт, 1996 року побачила світ перша книжка прози для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку «Чому сонечко плаче?», котра мала неабиякий резонанс як на сторінках обласних видань, так і всеукраїнських («Наша дитина», «Літературна Україна», «Зірка» тощо).

Дітям полюбилися «Рябкові гостинці» (1997), «Кмітливе поросятко» (2000), «Наш Херсонський рідний край» (2002), «Нічий – друг мій» (2002), «Босоногі мрійники» (2002) та ін. Незважаючи на обмежені тиражі видань, оповідки Валентини Нижеголенко користуються попитом в дитячих бібліотеках України, у деяких із них влаштовують читачькі конференції, книжкові виставки, зустрічі з письменницею.

Висновки. Безперечно, найбільше багатство Херсонщини – працюючі й талановиті люди, які своєю невтомною працею прославили на всю країну і весь світ не тільки свої імена, а й свій рідний край, кохану Херсо-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

нщину. Валентина Нижеголенко живе, творить і продовжує це робити на благо і в ім'я процвітання рідної землі.

Твори, які пише поетеса, вражають своєю задушевністю, теплотою і дивовижною щирістю, тою високою щирістю, яка розкриває душу людини. Звичайно, перш за все, це свідчить про художню майстерність поетеси, її талант.

Хочу подякувати поетесі за ту радість, яку я отримую від ознайомлення з її творами, побажати в майбутньому ще більших успіхів у творчій діяльності. Завдяки творам В. Нижеголенко ми пам'ятаємо, що ЖИТТЯ ПРЕКРАСНЕ!!!

Література

1. Валентина Нижеголенко про себе [Електронний ресурс] /Режим доступу:www.library.kherson.ua/young/ tavrca/ nyghogolenko/ VM_3.html
- 2.Либіга, Л.Г. Багата наша таврійська земля на таланти: Про зустріч з В.М.Нижеголенко в шк.-гімназії № 3 [Текст] // Наш час. - 2002. - 9 трав.
3. Нижеголенко, В. М. Бринить мелодія життя: вибрані твори в двох томах. Т. 1-2: Прозові твори [Текст]. - Херсон : Айлант, 2008.

Надійшла до редакції 15.01.2016

УДК 378.147

Н.М. Куліковська,
викладач соціальних
дисциплін, викладач
вищої категорії,
викладач-методист.
Херсонського
політехнічного коледжу,
Одеського національного
політехнічного
університету

П.С. Носов,
к.т.н, доцент,
викладач,
Херсонського
політехнічного
коледжу,
Одеського
національного
політехнічного
університету
e-mail: nopas@bk.ru

ПЕРШІ ХЕРСОНСЬКІ ГУБЕРНАТОРИ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ ТАВРІЇ

Н.М. Куліковська, П.С. Носов.
Перші Херсонські губернатори та адміні-
стративний поділ Таврії. У роботі автори
дають загальну характеристику адміністра-
тивного поділу Таврії та досліджує діяль-
ність херсонських губернаторів XIX ст., та
їх вклад у розвиток міста.

N.M. Kulikovska, P.S. Nosov.
First Kherson executives and administra-
tors vnyy division Taurus. In this paper, the
authors give a description of the pro-tween
total administrative division Taurus and ex-
plore activities Kherson governor of the
XIX century, and their contribution to the
development of the city.

Вступ. Початок XIX століття. Вже у весь голос заявили про себе Одеса, Миколаїв, Євпаторія Феодосія, Севастополь, підминаючи під себе Херсон, який, втративши колишню славу первістка на Чорному морі, поступово ставав позаштатним повітовим містечком. Як раптом крило Фортуни піднесло його в центр величезної губернії. Що ж стало причиною цього злету?

Основний матеріал статті. За свої перші чверть століття існування Херсон не один раз змінив адміністративно- територіальну підпорядкованість. У Петербурзі кожні 5-6 років кроїли і перекроювали карту знов придбаних Росією земель. З дня заснування Херсон увійшов до складу Новоросійської губернії. А через шість років, у 1784 році, після розширення територіальних кордонів місто потрапило у новостворене Катеринославське намісництво. 27 січня 1795 Херсон і однойменний повіт «перекинули» у Вознесенське намісництво, в якому він пробув майже два роки. 2 грудня 1796 відбулося територіальне укрупнення: з трьох губерній - Катеринославської, Вознесенської і Таврійської - знову утворили Новоросійську губернію. Лише у 1802 р. було запроваджено сталий адміністративний устрій, що проіснував без істотних змін до 1918 р. [3]

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Внаслідок перемоги у російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. Росія отримала Кінбурську косу, землі від сучасного с.Іванівки на березі Ягорлицької затоки до Голої Пристані.

На Дніпровському правобережжі територію між Півд. Бугом і Дніпром, обмежену лінією від місця впадання р.Кам'янки в Дніпро до лівобережжя Півд. Бугу між Вознесенськом і Первомайськом Миколаївської області. Після захоплення у 1783 р. Криму Північна Таврія, тобто лівобережжя сучасної Херсонщини, також відійшло до Росії. Після російсько-турецької війни 1787-1791 рр. Росія дістала фортецю Очаків і землі від Південного Бугу до Дністра. Туреччина визнала приєднання Криму до Росії. Отже, вся сучасна Херсонщина увійшла до Росії.

Так, у 1802 р. з Новоросійської губернії утворено три нових: Катеринославську, Таврійську і Миколаївську. Сенат 15 травня 1803 р. перевів губернське правління з Миколаєва до Херсона і губернія стала іменуватися Херсонською (Указ Олександра I Сенату про перейменування Миколаївської губернії в Херсонську з перенесенням центра у м. Херсон).

Херсонська губернія становила 1/122 частина Європи і займала за величиною шістнадцяте місце серед інших губерній Росії. Вона межувала з Київською, Полтавською, Подільською, Таврійською, Катеринославською і Бесарабською губерніями. Спочатку вона мала чотири повіти: Херсонський, Єлизаветградський, Тираспольський і Ананьївський. У 1826 році був організований п'ятий - Олександрійський, а в 1896 році шостий - Одеський.

Як губернське місто Херсон отримав чималі перспективи розвитку. Отже, сучасна територія області увійшла до складу Херсонської (правобережжя) і Таврійської (лівобережжя) губернії і займала весь колишній Дніпровський (центр - Олешки, сучасний Цюрупинськ) і чверть Мелітопольського повітів Таврійської і майже половину Херсонського повіту Херсонської губернії.

Наш край входив також до Новоросійського (з 1828 р. Новоросійське і Бесарабське) генерал-губернаторства, вищої адміністративно - територіальної одиниці у складі південно-українських губерній. Будучи підпорядкованою безпосередньо імператору, генерал-губернатор мав фактично необмежені функції і очолював всю систему адміністративних, поліцейських і судових органів. До того ж до 1806 р., оскільки Херсонщина була прикордонною, вся цивільна і військова влада належала військовому губернатору, а функції підлеглого йому цивільного губернатора були обмеженими [1].

З новоросійських генерал-губернаторів найбільший вплив на наш край мав князь Г.О.Потьомкін (обіймав посаду у 1776-1791 рр.), герцог А.Рішельє (1815-1822 рр.) і князь М.С.Воронцов (1823-1854).

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Григорій Олександрович Потьомкін, користуючись необмеженою особистою довірою Катерини II і самовладно керуючи південною Україною, натхненно перетворював Причорномор'я у Новоросію. Для цього "светлейший" цинічно ліквідував Запоріжжя і захопив Кримське ханство.

Рис. 1. Г.О. Потьомкін

Не рахуючи людські життя і кошти, вів успішні агресивні війни з Туреччиною, будував нові міста, фортеці і Чорноморський флот, залюднював і колонізував Південну Україну. Так, внаслідок його наказу 1776 р. "втікачів не повертати", на Херсонщину посунули втікачі з усієї України, а Херсон, який він дуже любив і хотів зробити своєю резиденцією і центром південної України, швидко зростав і прикрасився багатьма чудовими спорудами.

Природно, що Г.О. Потьомкін дбав про інтереси імперії, але, на відміну від інших можновладців, він зумів піднятися над вузькокласовими інтересами поміщиків-дворян.

З початку 20-х років XIX століття діяльність генерал-губернатора Новоросії М.С. Воронцова також пов'язана з нашим краєм.

Землі на півночі території сучасної Херсонської області належали Воронцовим. Князем було придбано село Миколаївку, у 1821 році її перейменовано у Нововоронцовку. М.С. Воронцов мав у Херсонській губернії 27 тис. дес., а всього за його маєтками в різних губерніях нараховувалося 27 тис. душ.

За своїми поглядами М.С. Воронцов був близьким до раннього руху декабристів, прихильником поступового визволення селянства. Великий землевласник, він запроваджував у своїх маєтках нові форми господарювання. Відповідно до своїх ліберальних переконань намагався створити на Півдні України сприятливі умови для розвитку капіталістичних відносин, підприємницької діяльності, піднесення аграрного виробництва. Багато зробив М.С. Воронцов для розвитку культури й освіти Півдня України. У 1825 році створено просвітницький музей при Одеському товаристві історії та старожитностей. У 1829 році розпочалися сезони Одеського філармонійного товариства, а у 1830 – відкрита міська публічна бібліотека. У 1834 році в Одесі надруковано першу книгу українською мовою "Маруся. Повесть віршована".

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Рис. 2 Воронцов М.С.
[1782-1856]

Для якісної підготовки матросів торговельного флоту за ініціативою графа М.С. Воронцова у Новоросії були відкриті морські класи, що пізніше дістали назву морських шкіл. На території сучасної Херсонщини такі школи були створені у Бериславі, Голій Пристані та Олешках. М.С. Воронцов сприяв проведенню історичних та палеографічних розвідок у Північному Причорномор'ї. Урядування Воронцова значно прискорило інтеграцію південної України і Криму у складі Росії.

У похилому віці М.С. Воронцова призначено намісником на Кавказі. Князь поклав кінець кровопролиттю на Кавказі.

Помер М.С. Воронцов в Одесі. На Соборній площі міста у 1863 році йому встановлено пам'ятник [2]

Першим цивільним Херсонським губернатором у 1806 р. став К.С.Гладкий, а взагалі до 1861р. на цій посаді перебувало 15 осіб - найдовше А.Ф.Комсгадіус (1821-1828 рр.) та В.І.Пестель (1839-1848 рр.). На жаль не про всіх губернаторів збереглася хоч якась інформація, але про деяких з них є інформація.

Губернаторам, яких призначав особисто імператор, і яким належала вся адміністративно-виконавча влада, допомагали чисельні губернські установи з жорстким відомчим підпорядкуванням відповідним імперським інститутам. Губернська система адміністративних органів була вельми ефективною і проіснувала до березня 1917р.

Так, канцелярія херсонського губернатора контролювала:

- все політичне і економічне життя, наглядаючи за губернськими, повітовими і міськими установами;
- херсонське губернське правління на чолі з губернатором було вищою адміністративно-поліцейською установою,
- херсонська казенна палата опікувалась фінансами і вела облік промислових і торговельних закладів тощо.
- Вищою губернською судовою установою з усіх цивільних справ була губернська палата цивільного суду, на місцях діяли повітові станові суди.
- Значного розвитку досягла мережа нотаріальних, в т.ч. й приватних, контор.

Істотну роль в управлінні відігравали станові організації дворянства - дворянські збори і предводителі [1]

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Губернатор Херсонщини у 1816-1821 рр., нащадок стародавнього французького роду - Граф Карл Францевич Сен-Прі.

Рис. 3 Граф Карл Францевич Сен-Прі

Його батько, граф Франсуа де Сен-Прі був військовим міністром в уряді Людовіка XVI. Під час французької революції, в 1791 році, він емігрував до Росії. Позбувшись свого добробуту, в Росії він знайшов не тільки безпеку, але і другу батьківщину. Його старший син – Еммануїл Францевич – став генералом. Кар'єра молодшого сина Франсуа де Сен-Прі – Карла – так само почалася зі служби в російській гвардії.

Перейшовши на цивільну службу у чині камер-юнкера і статського радника, Карл Францевич був зарахований до відомства Херсонського військового губернатора герцога Еммануїла дю Плєсі де Рішельє. У підпорядкуванні військового губернатора знаходилися тоді губернатори цивільної частини Катеринославської, Херсонської і Таврійської губерній. З 1808 по 1812 рік Карл Францевич очолював Одеський комерційний суд. Під час війни з Наполеоном він не брав участі у військових діях, але обіймав відповідальний пост цивільного губернатора прикордонної Подільської губернії (1812 – 1815).

У 1815 році герцог Еммануїл де Рішельє повернувся до Франції, очоливши уряд після падіння наполеонівського режиму. Тим часом його співвітчизник, граф Олександр Федорович Ланжерон (1763 – 1831), зайняв посаду Новоросійського генерал-губернатора зі штаб-квартирою в Одесі. За рекомендаціями Ланжерона Херсонським цивільним губернатором призначено графа Карла Сен-Прі. За спогадами сучасників та згідно з документами, він був неймовірно активною і працездатною людиною.

Херсон зобов'язаний йому першою стаціонарною лікарнею, заснованою в 1818 – 1820 роках на місці нинішньої обласної лікарні. Карл Францевич стояв біля витоків розвитку вівчарства в промислових масштабах. Відомо про його сприяння у влаштуванні мідійно-устричного господарства на Чорноморському узбережжі.

Співвітчизники Сен-Прі – емігранти Вільгельм Рувьє і його зяті П'єр Андре Марі і Карл Потьє на виділених їм землях (територія Голопристанського, Скадовського та Цюрупинського районів, Тендрівської коси і острова Джарилгач) завезли з Іспанії довгорунну породу овець (мериносів). Вівчарство для французів, що не побоялися ризикнути, в нашому краї ста-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

ло справжнім золотим руном. Карл Францевич Сен-Прі в своєму маєтку Карге, наслідуючи приклад співвітчизників, так само зайнявся розведенням овець. Цей маєток він перейменував у пам'ять брата - Емануїлівкою.

У 1818 році Херсон відвідав російський імператор Олександр I. Херсонський губернатор Сен-Прі звернув увагу Імператора на безнадійно поганий стан набережної Херсона і причалів, а особливо на заболочений берег, переконав його в перспективності розвитку вівчарства, а також знайшов аргументи для перенесення пам'ятника Джону Говарду до міських воріт, поруч з міським кладовищем, прямо навпроти споруджуваного тюремного замку.

У результаті, за дорученням Олександра I інженер-генерал Бетанкур склав проект засипки болот, нової набережної та забудови *пристані* Херсона. Крім цього царський уряд виділив на розвиток вівчарства велику грошову позику, яка пішла на будівництво вовномиючих заводів. Для їх будівництва з Франції був запрошений інженер П'єр Мулен. У 1820 році був відкритий пам'ятник Джону Говарду, який зберігся на своєму місці до сьогоднішнього дня.

Невтомний у роботі, Сен-Прі залишався прекрасним сім'янином, люблячим батьком, вірним чоловіком. Його дружиною була представниця давнього аристократичного роду княгиня Софія Олексіївна Голіцина.

У 1821 році Карл Францевич Сен-Прі був змушений покинути Херсонщину, що стала для нього рідною.

Губернатор Херсонщини у 1821 – 1828 роках - Август Федорович Комстадіус

Рис. 4 А.Ф.Комстадіус

Представник старовинного шведського роду, один із представників якого у другій половині XV століття був васалом короля Еріка XIII, а також заснував місто Комстадт. Народився Август Федорович у родині Федора Савелійовича Комстадіуса - шведського емігранта, що вступив на російську службу в період приєднання півдня до Росії.

Батько Херсонського губернатора Федір Савелійович успадкував батьківські землі в губернії Енкепінг шведської провінції Смоланд, але, оцінивши благодатні землі Півдня, прийняв рішення назавжди залишитися в Херсоні.

В армії князя Потьомкіна він був зарахований до Михайла Леонтійовича Фалєєва, займався постачанням продовольства для армії. У 1792 році, після смерті Фалєєва, який не мав законних спадкоємців, за його запо-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

вітом Федору Савелійовичу, як близькому другові, перейшла «Інгульська дача» - земля з селом на правому березі Інгульця біля його гирла.

Федір Савелійович Комстадіус назвав її Фалеївкою. З часом він розбив тут прекрасні сади, і місцеві жителі стали називати селище Садовою Фалеївкою. Зараз воно називається Садово. Федір Савелійович заснував у Фалеївці три фабрики: оцтову, шовковичну та винокурню. Тут же був заснований фамільний некрополь. Згодом Федір Комстадіус купив сусідні землі навколо Фалеївки у племінниці Фалеева Авдотї. Він заснував маєток Дар'ївка, названий ім'ям дружини – Доротеї (Дар'ї) і Антонівку – на честь сина Антона.

У 1818 році при губернаторові Сен-Прі, Август Федорович Комстадіус був обраний Херсонським повітовим проводирем дворянства, а після термінового від'їзду графа Сен-Прі у Францію, за рекомендацією графа Олександра Ланжерона, затверджений на посаду губернатора Херсона. Ланжерон вважав Комстадіуса найчеснішою людиною, призначивши його своїм духівником. Август Федорович продовжив і завершив розпочату Сен-Прі справу – будівництво пам'ятника Джону Говарду, а останньою справою Говарда в Херсоні була спроба вилікувати від недуги двоюрідну сестру батька Комстадіуса – Федора Савелійовича.

Август Федорович, сміливо, як в атаку, пішов на боротьбу з повним бездоріжжям в Херсоні. При ньому практично всі вулиці Херсона були вимощені каменем, побудовані дороги в степу по Одеському тракту і на Крим. Август Федорович особисто розробив проект переправи через Дніпро між Каховкою та Бериславом.

У 1828 році почалася російсько-турецька війна. Комстадіус подав у відставку і виїхав в діючу армію. У 1829 році він вийшов у відставку в чині таємного радника, зайнявся благодійністю, перетворив свій маєток Садово на квітучий оазис. Помер Август Федорович Комстадіус раптово на 79 році життя, в період лютої епідемії холери.

Останній представник роду Комстадіуса в Росії – Микола Миколайович Комстадіус був начальником особистої охорони імператора Миколая II в Лівадійському палаці. У 1920 році він разом з дружиною Вірою емігрував до Франції. Правнук Августа Федоровича – генерал Павло Лукін також емігрував до Франції. Особистий архів роду Комстадіуса переданий з Франції в Україну і зберігається тепер в Алупкінському палаці-музеї Криму.

У 1912 році Херсонська міська дума прийняла рішення назвати одну з херсонських вулиць ім'ям губернатора Комстадіуса (нині – провулок Готельний).

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Військовий та цивільний Херсонський губернатор з 1839-1845 рр. - Володимир Іванович Пестель. Походив з служивих дворянських німців, що обрусіли. Його предок — поштовий чиновник з Саксонії Вольфганг Пестель, з початку XVIII ст. - московський поштмейстер. Батько - Іван Борисович Пестель (1765-1843, м. Смоленськ), московський і петербурзький пошта-директор, а з 1806-1819 рр. - Сибірський генерал-губернатор. Служіння Пестеля в Херсоні принесло багато користі місту, яке до нього перебувало в бруді, темноті і дуже страждало від частих пожеж. При нім були оснащені мостові, міське освітлення і створена пожежна команда. Займаючи високу посаду, Володимир Іванович не дозволяв собі відомої у той час різкості у зверненні, не допускав погроз і залякувань, відрізнявся делікатністю і м'якістю. Він співчутливо ставився до потреб і до положення кожного. У Херсоні Пестель В.І. залишався до 22-го січня 1845 року, поки не був визначений Таврійським цивільним губернатором. З 1854 р. - член Московського Сенату. Помер у Москві 19-го січня 1865 року.

Рис. 5 М.М. Веселкін

Губернатор Херсонщини у 1893-1897 - Веселкін Михайло Михайлович

Отримав вищу юридичну освіту в Імператорському Олександрівському ліцеї. Служив в канцелярії Морського міністерства, у Міністерстві юстиції, пізніше – Саратовським губернським прокурором.

У 1893 році Веселкіна М.М. призначено Херсонським цивільним губернатором. Він сприяв розвитку народної освіти, культури, керував проведенням першого Російського загального перепису населення 1897 року на території Херсонської губернії.

У 1897 році, у зв'язку з хворобою, М.М. Веселкін переїхав до Москви, де і помер [2].

Повіти, що проіснували до 1923 р., були нижчою адміністративною, судовою та фінансовою одиницею і очолювались справниками (начальниками поліції). Повітові центри отримували кращі умови для розвитку.

Це видно на прикладі Олешок, які у 1802 р. стали містечком і центром Дніпровського повіту. Найбільші села отримували статус "заштатних" містечок - Нововоронцовка у 1829 р., Генічеськ у 1837 р., Каховка у 1840 р [2].

У 1871 -1874 роки херсонським губернатором стає дійсний статський радник Микола Савович Абаза

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

Рис. 6. П.М. Клушин

Губернатор Херсонщини у 1861-1868 - Клушин Павло Миколайович.

Клушин Павло Миколайович отримав освіту в Інституті корпусу шляхів сполучення. У 1830-1837 роках перебував на військовій службі. Працював губернатором у Калузі, Вітебську.

У 1861 році Клушина П.М. призначено Херсонським цивільним губернатором. У 1864-1865 роках він брав участь у здійсненні в Херсонській губернії земської реформи.

Чимало зусиль доклав для благоустрою губерньського центру. У 1864 році йому присвоєно звання Першого почесного громадянина м. Херсона, у 1868 – П.М. Клушина призначено сенатором, у зв'язку з чим він переїхав у Петербург.

Микола Савич походив з молдавського дворянського роду другої половини XVII ст., з першої чверті XVIII ст. перебував на російській службі. 7 липня 1849 рід внесли в 2-у частину родовідної книги Харківської губернії. Дружина: Абаза, Ганна Валеріанівна (уроджена Сафонович) - дочка орловського губернатора, таємного радника В. І. Сафоновича. Своїх дітей не було. Прийомній дочці Тетяни в 1883 р. дозволили взяти прізвище та по батькові прийомного батька і користуватися правами його стану, але без права на спадщину.

6 травня 1859 року Абаза на відмінно закінчив курс медичного факультету Харківського університету, захистив дисертацію при медичному факультеті Московського університету і отримав ступінь доктора медицини 14 червня 1862 року. 11 липня 1866 року Микола Савович став надвірним радником. 29 листопада потрапляє у розпорядження петербурзького губернатора і згодом стає віце-губернатором краю. Стрімко просувається по державній кар'єрі. 19 листопада 1871 року - призначається херсонським губернатором.

В цілому, він відомий як військово-санітарний діяч і керівник санітарної служби в російській армії. Радник був українського походження. Абаза написав твір "Про епітелій повітряних легеневих бульбашок" (М., 1862), але як письменник заявив про себе звітом про діяльність у ролі Червоного Хреста як головного уповноваженого. Звіт з'явився під заголовком "Червоний Хрест у тилу діючої армії в 1877-1878 р.": Звіт Суспільства головного уповноваженого піклу-

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

вання про поранених і хворих вояках" (Спб., 1880-1882. Т. 1-2). Книга, зустрінута прихильно критиками, являла собою капітальний вклад у військово-санітарну літературу. Окрім чіткого, науково-розподіленого по таблицях і діаграмах великого статистичного матеріалу, що відображає стан евакуаційної справи в усіх його найдрібніших деталях, дає в майбутньому можливість організувати лікарську допомогу жертвам війни не з кабінетних міркувань, а на уроках живої дійсності. Окрім цих сухих фактичних даних, книга Абази давала живо написану картину санітарних порядків або вірніше непорядків війни. Автор нікого окремо не звинувачував. Але велику частку провини він, в той же час, покладав на загальний дух бюрократизму і чиновництва.

На думку автора, "Санітарна справа є справа спеціальна, що вимагає глибоких знань і досвіду. Тільки спеціальні люди можуть, і повинні, на нашу думку, очолювати його. Лікарям повинна належати видатна роль у веденні санітарної справи, оскільки ніхто, окрім них, не може краще знати багаточисленних потреб поранених і хворих. Це – аксіома".

У 1874-1890 роках на посаді губернатора знаходився дійсний статський радник Олександр Семенович Ерделі, який доклав чимало зусиль для розвитку краю та Херсона.

Рис. 7 О.С. Ерделі

Олександр Семенович Ерделі – представник давнього угорського графського роду. Його предок Павло Семенович Ерделі у 1755 році вступив на російську службу, яку проходив під керівництвом Олександра Васильовича Суворова. Вийшовши у відставку, Олександр Семенович залишився жити в Херсонській губернії. Багаті, величезні маєтки родини Ерделі простяглися від Єлисаветграда до Катеринослава.

Олександр Семенович Ерделі отримав освіту в Царськосільському ліцеї. Продовжив освіту в Одеському Рішельєвському ліцеї. У 1844 році вступив на службу до канцелярії помісника Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора графа Михайла Семеновича Воронцова. У 1847 році став колезьким секретарем. Подав у відставку в 1848 році. У цьому ж році одружився на онучці Івана Христофоровича Калагеоргі – Ганні Вікторівні, сім'ї якої належало 11 маєтків, серед яких маєток Козацьке і маєток Каховка.

Олександр Ерделі брав активну участь у житті губернії. У 1865 році був обраний від землевласників в голосні Єлисаветградського повіту і Херсонського повітового земських зборів. У 1867 обраний головою Херсонської губернської земської управи.

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

За 9 років керівництва Херсоном Олександр Семенович Ерделі зробив великий внесок у розвиток медицини, освіти, сільського господарства, а також благоустрою міста. При ньому почалося регулярне видання Збірника Херсонського земства, в 1874 році було відкрито Херсонське земське сільськогосподарське училище (зараз Херсонський державний сільськогосподарський університет).

Всі роки роботи в земстві Ерделі поєднував з почесною посадою мирового судді Єлисаветградського повіту. У 1873 році отримав чин колезького асесора, в 1874 став статським радником.

У цьому ж році указом імператора призначений виконуючим обов'язки Херсонського губернатора, а з 1876 р. - затверджений на посаді губернатора.

На перші роки губернаторства Олександра Семеновича Ерделі припала військова кампанія на Балканах, а також тероризм захлеснув в ті роки Російську Імперію. У Херсонській губернії було розташоване заслання для революційно налаштованої молоді з Москви і Петербурга. Ув'язнення для політичних в'язнів також було в Херсоні.

У нелегкий революційний час Ерделі встигав займатися і мирними справами. Зокрема – розширював мережу навчальних закладів. При Олександрі Семеновичі відкрилися школи в Музиківських і Кіндійських хуторах, в Херсоні відкрилася приватна жіноча гімназія сестер Гозадінових. З міської скарбниці було виділено 3000 рублів для придбання будівлі й організації в ньому богоугодного закладу для бездомних людей. 18 квітня 1884 у Херсоні був закладений, а 1 жовтня 1889 відкритий Херсонський міський театр, який і в наші дні залишається культурним центром всього регіону.

За 16 років керування Херсонщиною Олександр Семенович Ерделі нагороджений орденами Св. Станіслава 1-го ступеня, Св. Анни 1-го ступеня, Св. Володимира 2-го ступеня. У 1886 році він отримав чин таємного радника.

В 1890 Олександр Семенович подав у відставку за станом здоров'я. Переїхав жити в родовий маєток у Єлисаветградський повіт. Раптово помер, перебуваючи в Санкт-Петербурзі в гостях у сина в 1898 році.

Надалі губернією керували: генерал - майор Сергій Вільгельмович Олів, князь Іван Михайлович Оболенський (1898 - 1902 р.) - дійсний статський радник Володимир Олександрович Левашов (1902-1905 рр), військовий губернатор під час введення воєнного положення М.Н.Малаєв (1905-1907 рр.), Федір Олександрович Бантиш (1907-1911 рр.) і останнім дореволюційним губернатором був - камер-юнкер, статський радник барон Микола Олександрович фон Гревеніц (1911-1917 рр.)

Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах

За 117 років існування Херсонської губернії жоден з її губернаторів не був усунений від займаної посади за крадіжку державних грошей або хабарництво.

За великий внесок у розвиток губернії і Херсона іменами трьох губернаторів були названі вулиці: Комстадіуса, Панкрат'євська. Ердельєвська (сьогодні відповідно - провулок Готельний, вулиці Робоча і Комсомольська), а ім'я Пестеля збереглося понині.

Як адміністративно - територіальна одиниця Херсонська губернія припинила існування 25 грудня 1920 року.

Висновок. Прошло 23 роки, як Україна стала самостійною і незалежною державою. Керівником Херсонщини є голова Херсонської обласної державної адміністрації, який призначається президентом.

Дуже гарно сказав Григорій Савич Сковорода про місце людини у розвитку суспільства: «Майбутнім ми маримо, а сучасним гордуємо: ми прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є, так, ніби, минуле може вернутися назад, або, напевно, мусить здійснитися сподіване». Сидіти і мріяти про краще можна, але у такому разі воно не настане. Можна любити Україну і втікати за кордон. Але чого варта така любов?

Література

1.С.Г. Водотика. Історія Херсонщини XIII-XIX ст. Навчальний посібник - Херсон: Айлант, 2003. – 160 с.

2.А.В. Карпова. Херсонська губернія в архівних документах (Структура управління. Архівні фонди. Персоналії) [Електроний ресурс] Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/References/Karпова.php>

3.О. Скороход .Херсон: учора та сьогодні. Збірник очерків: - Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 252 с.

4.Офіційний сайт Херсонської обласної державної адміністрації [Електроний ресурс] Режим доступу: <http://www.oda.kherson.ua/meet/karl-francevich-sen-pri-1782-1863>

Надійшла до редакції 18.01.2016